

Ο Νίκος Πουλαντζᾶς και ὁ μαρξιστικός δομισμός:

Περικλῆς Βαλλιάνος

*Τό κείμενο πού ἀκολουθεῖ ἀποτελεῖ ἐπεξεργασμένη διατύπωση ὁμίλιας πού ἔδωσε ὁ συγγραφέας σέ ἐκδήλωση πρὸς τιμῆ τοῦ Νίκου Πουλαντζᾶ πού ὁργάνωσε στή Βοστώνη, τόν περασμένο Ἀπρῖλιο, ὁ ταπικός σύλλογος Ἑλλήνων σπουδαστῶν.

I. Μαρξιστικός δομισμός και ἀποσταλινοποίηση.

Στή διάρκεια τοῦ μεσοπολέμου τά πράγματα γιά ἓνα μαρξιστῆ-λενινιστῆ ἦταν βολικά τακτοποιημένα. Ἡ ἰδεολογία του και ἡ

πρακτική του ἐφάρμοζαν ἄρτια σέ ἓνα κόσμο χωρισμένο στό μαῦρο και στό ἄσπρο. Δέν ὑπῆρχε καμιᾶ ἀμφιβολία δι τὸ πρῶτο καθήκον ἦταν ἡ υπεράσπιση τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως ἀπὸ τίς ἐπιβουλεύσεις τῆς κεφαλαιοκρατικῆς Δύσης, πού προσπαθοῦσε μέχρι τὴν τελευταία στιγμή νά σπρώξει τόν Χίτλερ πρὸς ἀνατολάς. Χωρὶς δισταγμὸ ὁ κομμουνιστῆς ἔθετε τόν ἑαυτὸ του κάτω ἀπὸ τὴ «σιδερένια πειθαρχία» μιᾶς γράμμῆς πού ἐκπορευόταν ἀπὸ τὸ ΚΚΣΕ και διακήρυσσε δι ἡ ἱστορία κάπλαζε μὲ αὐστηρὴ ἀναγκαιότητα πρὸς τὴν κορύφωση τῆς, μιᾶ μορφῆς σοσιαλισμοῦ πού οἱ βάσεις του εἶχαν κιάλας χτιστεῖ στή σταλινικὴ Ρωσία. Μέσα στό πλαίσιο αὐτὸ οἱ σταλινικῆς ἐκκαθαρίσεις δέν ἀποτελέσαν γιά τοὺς περισσότερους παρά δευτερεύουσες ἐνοχλήσεις, τὰ ἀναπόφευκτα «σπασμένα αὐγά» μιᾶς ὁμελέτιας πού στό σύνολό τῆς δέν ἔπαυε νά εἶναι νοστιμότητα.

Τὰ πράγματα φυσικά ἄλλαξαν ραγδαία μετὰ ἀπὸ τὸν πόλεμο. Τὰ ἐγκλήματα τοῦ Στάλιν καταγγέλθηκαν ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ κόμμα του, και ἔγινε φανερό μὲ πόση ἀγριότητα εἶχαν πλῆξει τὴ βάση τοῦ μπολσεβικικοῦ κόμματος ἀλλά και τὸ σοβιετικὸ λαὸ γενικά τίς παραμονές μιᾶς φοβερῆς ἐπιδρομῆς. Ἀργότερα

ή «ιδεολογική» διαμάχη Σοβιετικής Ένωσης και Κίνας (πού στις μέρες μας έχει πιά έκφυλιστεί σε μιά καθαρά εθνικιστική και μεγαλοδυναμική αντιπαράθεση) συσκότισε περισσότερο την κατάσταση. Οί αυθεντίες κατέρρευσαν. Καί έγινε επιτακτική μιά διερεύνηση και επεξήγηση του πώς άλώθηκε από μέσα ο σοσιαλισμός από τή σταλινική έκδοχή που αντιπροσώπευε τήν άρνηση βασικών αρχών τής μαρξιστικής θεωρίας.

Γενική ήταν ή πεποίθηση ότι ο σταλινισμός αποτέλεσε μιάν ουσιώδη παρέκκλιση που έπρεπε να άναιρεθεί, για να γυρίσει ο μαρξισμός στις γνήσιες ρίζες του. Η έπιστροφή στον Λένιν και στον Μάρξ τέθηκε επί τάπητος, τόσο μέσα στη Σοβιετική Ένωση (άσχετως αν εκεί ή προσπάθεια καταπνίγηκε έγκαιρα μέσα από τή «θεωρία» τής προσωπολατρίας) όσο και σε άλλες χώρες. Τό φαινόμενο αυτό πήρε διάφορες μορφές σύμφωνα με τίσ τοπικές συνθήκες και παραδόσεις. Παντού όμως οί μαρξιστές ξαναγύριζαν μέσα από τέτοιες διεργασίες τόν έναυτό τους, ανακάλυπταν ξανά τήν προσωπική και τήν έθνική τους φυσιογνωμία και βούληση, χειραφετούμενοι από έξωγενείς και άδασάνιστες «μονολιθικότητες».

Έδώ μάς ενδιαφέρει μιά παραλλαγή αυτού του φαινομένου, μέσα στην όποία εντάχθηκε ή σκέψη του Νίκου Πουλαντζά. Πρόκειται για τήν τάση που έχει συσχετισθεί με τόν Λ. Άλτουσσέρ, και ή όποια συνενώνει τό γενικό αίτημα τής έπιστροφής στον Λένιν με τά διδάγματα που ή γαλλική φιλοσοφική σχολή του δομισμού (στρουκτουραλισμού) άποκόμισε από τήν ιδιαίτερη τομή τής κοινωνίας που άποτόλμησε.

Συνοψίζοντας με βάση τίσ ανάγκες αυτής εδώ τής παρουσίασης λέμε ότι ή βασική έννοια που παρήγαγαν οί έρευνες του μαρξιστικού δομισμού είναι αυτή του υπερκαθορισμού ή τής «κυριαρχούμενης δομής» (πού εκφράζουν διαφορετικά τό ίδιο πράγμα). Πάνω από όλα ο Άλτουσσέρ έπαναστατεί άπέναντι στη σταλινική θεώρηση τής ιστορίας, ή όποια σχηματοποιεί τό πλουσιότατο και άέναα πρωτότυπο γίνεσθαι με μιά φύχτα «άπαράβατων νόμων». Η σταλινική γενίκευση κατασκευάζει ένα γραμμικό ρυθμό και μιάν άπαρέγκλιτη διαδοχή φάσεων. Βλέπει δηλαδή μιάν άνέλιξη που «όλοένα άνεβαίνει» σε όλο και πιο άνώτερες μορφές κατά τρόπο έγγυημένο εκ τών προτέρων.

Ο σκελετός αυτής τής άνάβασης άποτελείται από διάφορες μορφές τής Οικονομίας, ή όποια μόλις λάβει ένα συγκεκριμένο σχήμα συμπαρασύρει σε τροχιά όλόγυρά της τό υπόλοιπο κοινωνικό ύλικό και τό συντάσσει κατά άλληλοδιάδοχους Τρόπους Παραγωγής. Πρόκειται για μιά τελολογική έρμηνεία, που θέτει έξαρχής τό σταλινικό Κράτος -θεωρούμενο σαν τήν τέλεια έκφανση του σοσιαλιστικού τρόπου παραγωγής- σαν τό ιδανικό που λανθάνει μέσα στα σπλάγχνα του εμπειρικού ύλικού και στο τέλος μιάς πορείας που τό καθιστά όλο και πιο προφανές και πιο άναπόφευκτο λάμπει σε όλη του τή δόξα.

Μέσα σ' αυτό τό πλαίσιο ο προοδευτικός δυναμισμός τής ιστορίας νοείται σαν άφ' έαυτού, αυτόματος, κάτι σαν παγκόσμιος παλμός. Άρκει κανείς να τόν παραδεχθεί νοητικά, για να συμπετάσχει στις άλλες πύξες που έπιφέρει. Αύτός ο «καθαρός» διαλεκτικός ρυθμός, αυτή ή προοδευτική άποθέωση τής 'Ιδανικής Οικονομίας, είναι ή Ούσία που διαφαίνεται και εκλάμπει άλλιώτικα κατά τόπους και χρόνους. «Συγκεκριμένη πολιτική πράκτική», έτσι, δέν είναι τίποτα άλλο παρά να καραδοκεί κανείς τήν έκλαμψη αυτού του άπριόρι μέσα από τίσ άκαθαρο-

οίες τής ιστορικής στιγμής που τό άμαυρώνουν, για να ταυτιστεί έγκαιρα μαζί του.

Πολύ σωστά ο Άλτουσσέρ συνδέει αυτή τή μακροϊστορική σύλληψη με τόν έγελιανισμό, και τήν άντιπαράθεση με τή γνήσια μαρξινή άντίληψη. Η τελευταία, σύμφωνα με τίσ ίδιες τίσ διακηρύξεις του Μάρξ, δέν έχει τίποτα τό κοινό με τή χυδαία αισιοδοξία που παρουσιάζει τήν ιστορία σαν παιχνίδι εκ προοιμίου παιγμένο, σαν κίνηση άυστηρά προδιαγραμμένη από κάποιο μυστικό και παντογνώστη νού. Κάτω από αυτές τίσ συνθήκες τό πάθος τής ιστορικής ύπαρξης θά ήταν κάτι πλαστό και έπιφανειακό.

Η μέθοδος του υπερκαθορισμού είναι ή άπόπειρα του Άλτουσσέρ να καταργήσει αυτά τά υπερβατικά σχήματα, που παραδιάζουν τήν άυθορμσία και τήν άυτοτέλεια του ιστορικού γίνεσθαι. Η ιστορία κατ' αυτόν δέν είναι άυτο-έκφραση κατά άυστηρά προδιατεταγμένα στάδια ενός προϋπάρχοντος ιδανικού. Μέσα από τά άνώμαλα σωριασμένα ύλικά που συγκροτούν τήν κάθε πρωτότυπη ιστορική στιγμή, δέν ξεθάβουμε τήν προ-αιώνια ιδέα σε κάποιο στάδιο τής επίγειας ύπαρξης της, είτε «παγκόσμιος νούς» λέγεται αυτή είτε «κοινωνική μυσση». Άντίθετα σε κάθε στιγμή τό γνήσια κοσμικό άτομο ή ομάδα βρίσκειται «εν καταστάσει», δηλαδή έμπεδωμένο μέσα σε μιά πολλαπλότητα και πολυπλοκότητα δυνάμεων, διαφερόντων, άναγκών, ενεργειών, συντεταγμένων κατά δεδομένο τρόπο.

Οί δεσμοί που συνδέουν αυτά τά στοιχεία πρέπει να ταξινομηθούν, να έρμηνευτούν, να άποτιμηθούν άντικειμενικά, για να άποκαλυφτεί έτσι τό βασικό χαρακτηριστικό που δίνει στη δομή αυτή τήν ιδιαιτερότητά της. Αύτή ή συγκεκριμένη διάταξη έπιπέδων άποτελεί τόν εμπειρικό όρίζοντα του ζωντανού ύποκειμένου, του έπιστημονικού παρατηρητή ή του πολιτικού κόμματος. Μέσα σ' ένα τέτοιο λαβύρινθο πρέπει καθένας να κινηθεί, χαράζοντας πορεία με βάση τήν άντικειμενική χαρτογράφηση του τοπίου.

Αυτό δέν σημαίνει ότι δέν βρίσκει πλέον κανείς νόημα μέσα στη δοσμένη ιστορική στιγμή διου άνήκει. Άν και είναι προφανές ότι τό νόημα αυτό παύει να είναι άυτονόητο ή μονοσήμαντο. Η κινητήρια άντίφαση, που μιά άντικειμενική έπισκόπηση τής ιστορίας άποκαλύπτει, ή σύγκρουση δηλαδή τών τάξεων για τόν έλεγχό τών μέσων παραγωγής, δέν παύει να διαποτίζει τήν παρούσα συμπλοκή περιστάσεων, τή συγκυρία, μέσα στην όποια ενεργούν ομάδες και άτομα. Κι όμως αυτή ή άντίφαση δέν παρουσιάζεται ποτέ «καθαρή» σε άπλότητα παραδειγματική, κατά «ιδανικό» κι άρα προφανή κι άναντίρρητο τρόπο. Πάντοτε χρωματίζεται από τά συστατικά που συγκροτούν τό ιστορικό ύπέδαφος, μέσα από τό όποίο εκλάσσει. Η «κύρια» και «βασική» άντίφαση δέν προϋπάρχει τής ιστορικής της λειτουργίας, άπομονωμένη τάχα σε κάποιον υπερβατικό ούρανό. Παρά νοείται μόνο σαν ένα από τά πολυποίκιλα ρεύματα που άρδεύουν τό αισθητό πεδίο ιστορικής πρακτικής, σε δυναμική άλληλοεπήρεια με όλους τούς άλλους παράγοντες τής εμπειρίας. Για να τήν καταλάβουμε πρέπει να νοήσουμε πώς άντανακλά μέσα στο ίδιο της τό είναι τόν ιστορικό περίγυρο μέσα στον όποιο και μόνο είναι δυνατή ή ύπαρξή της.

Ἡ βασική αντίφαση *ὑπερκαθορίζεται* λοιπόν ἀπό τὰ συστατικά τῆς πραγματικῆς δομῆς, μέσα στήν ὁποία καί μόνο λειτουργεῖ. Πρακτικές τοῦ παρελθόντος, ιδιαίτερα ἔθνικά χαρακτηριστικά, συνήθειες καί παραδόσεις, ἰδεολογικές ροπές, πίστεις καί προκαταλήψεις, ὅλα αὐτά εἶναι ἡ ἀτμόσφαιρα πού ἀναπνέει ἐκεῖνο τό μυθικό ὄν, ἡ Ἀντίφαση, γιά νά ἐκφραστῆί κάθε φορά μέ τρόπο πρωτότυπο καί ἀνεπανάληπτο, σάν παρακλάδι τοῦ νευρικοῦ ἴστού τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς. Οἱ ταξικές συγκρούσεις εἶναι πάντοτε συγκεκριμένες, καί ξετυλίγονται μέσα σέ μιά περιρρέουσα διάταξη παραγόντων πού τούς ἐπιβάλλει πολύμορφες καί ἀπρόβλεπτες τροπές. Μιά κατάλληλη συρροή τέτοιων πραγματικῶν καταστάσεων δημιουργεῖ σταδιακά τήν «κρίσιμη μάζα» πού ἐκλύει τήν ἐκρηκτική ἐνέργεια μιᾶς ἐπανάστασης, λόγου χάρι. Μιᾶς ἐπανάστασης πού ἐκφράζει τήν ἐνδογενή καί πρωτότυπη δυναμικότητα τοῦ ἱστορικοῦ ὕλικου πού ἀναδιατάσσει.

Ἡ πολιτική ἐπιλογή τώρα συνίσταται στό νά μελετήσῃ κανεῖς ὅλους τούς παράγοντες καί τίς γωνίες κατά τίς ὁποῖες συντέμνονται, γιά νά παρέμβῃ στό κομβικό σημεῖο ὅπου θέλει νά προσθέσῃ τό δάρος του καί νά ἀνατρέψῃ τήν ἰσχύουσα ἰσορροπία πρὸς νέα κατεύθυνση. Ἡ πολιτική πράξη, ἔτσι ἰδωμένη, δέν ἔχει τίποτα τό κοινό μέ μεγαλοστομίες σχετικά μέ τή «μακροπρόθεσμη» ἀναγκαιότητα αὐτοῦ ἢ ἐκείνου τοῦ ἀποτελέσματος (π.χ. τοῦ σοσιαλισμοῦ). Μιά τέτοια στάση εἶναι ἐκλογίκευση πρακτικῆς ἀνικανότητας καί ἀδράνειας. Ὁ φακός ἔχει πιά ἐστιαστῆ ἄλλοῦ: τώρα πιά θρῆσκόμεστε θυσιάζονται μέσα στήν πολυσχιδῆ ὕλικότητα τῆς παρούσας στιγμῆς, πού ἔξανθεῖ ἀκατάσχετα ὄλο καί νέες ἐμπειρίες.

Τό κάθε δεδομένο ἐπηρεάζεται ἀπό χίλιες ἄλλες προϋποθέσεις καί ἐρεθισμούς πού καθορίζουν τό στίγμα του μέσα στή συγκυρία. Οἱ ἀφηρημένες διατυπώσεις τῶν ἐγγχειριδίων κοινωνιολογίας δέν ἀρκοῦν γιά νά βρεῖ κανεῖς τήν πορεία του μέσα σ' αὐτό τόν κυκεώνα.

Τό πρόβλημα εἶναι ὅτι ὁποῖος συμμετέχει ἐνεργητικά στή ζωῆ ἐνός τόπου — καί δέν τήν ἐποπτεύει ἀπό κάποιο ἀπομακρυσμένο βᾶθρο ἀπέχοντας ἀπό τήν ἀντιφατικότητα τῆς ροῆς τῆς — ἔχει πάντα μιάν *ἐξαιρετική*, μιάν *ἀνυπὶκῆ*, μιάν *ἀνώμαλη* πλοκή περιστάσεων νά ἀντιμετωπίσει. Ἐδῶ εἶναι ἀρχηστές οἱ ἀθηνεῖς τῆς «μακρᾶς προθεσμίας». Ἡ ἀληθινή δράση δοκιμάζεται κάθε στιγμή στό καμίνι τῆς καλπάζουσας πραγματικότητας. Καί ἐπιτυχημένη δράση εἶναι ἐκεῖνη πού καταφέρνει νά τυπώσῃ, ὅσο ἀνεπαίσθητα κι ὅσο διακριτικά, τό ἰδανικό τῆς πάνω στό λειωμένο καί ρευστό μέταλλο τῆς ἀπειρόμορφης ἐμπειρίας. Κερδισμένος θγαίνει ἐκεῖνος πού ξέρει νά βάζει τήν κάθε συνιστώσα τῆς ἐμπειρίας στή θέση τῆς, καί νά χαράζει ἔτσι τήν ἐφικτή πορεία μέσα ἀπό τό πλέγμα τῶν συγκρουόμενων δυνάμεων.

Οἱ ἰδέες αὐτές πού ἐνέπνευσαν τή δομική ἐρμηνεία δέν ἦταν πρωτόφαντες. Ἴσως νά ἐκφράσθησαν μέ τό χαρακτηριστικό γαλλικό τρόπο. Στό βᾶθος ὅμως, ὅπως τό ὑπογραμμίζει ὁ Ἀλτουσσέρ, δέν ἀποτελοῦν παρά μιάν ἀναψηλάφηση τῶν κύριων ἀρχῶν τῆς σκέψης τοῦ Λένιν, τοῦ κατεξοχῆν θεωρητικοῦ τῆς πράξης. Ὅπως εἶναι γνωστό ὁ Λένιν ἔδωσε τεράστια ἔμφαση στή συγκεκριμένη ἀνάλυση τῆς συγκεκριμένης ἱστορικής στιγμῆς, γιά τήν ἐξακρίβωση τοῦ συσχετισμοῦ δυνάμεων μέσα στόν ὁποῖο ὤφειλε τό κόμμα του νά ἐλιχθεῖ. Μέ βάση

πάντα αὐτή τήν ψυχρή ἀποτίμηση τῶν ὑπαρκτῶν καταστάσεων ἐπέλεγε πάντα αὐτήν ἢ ἐκεῖνη τή δυνατότητα δράσης. Αὐτή ἡ ἀπόφαση, ἂν καί συχνά ἐρχόταν σέ ἀντίφαση μέ παλιότερες ἐκτιμήσεις, ἐν τούτοις ὁ Λένιν τήν θεωροῦσε σωστή γιά τή συνολική προώθηση τῆς πάλης κάτω ἀπό τίς δεδομένες συνθήκες.

Μέ ἐπιμονή μιλοῦσε ὁ Λένιν γιά τήν «πονηριά τῆς πραγματικότητας». Μέ αὐτό ἐνοοῦσε ὅτι πάντα μεσολαβεῖ ἓνα χάσμα ἀνάμεσα καί στίς πιό λεπτοφυγεῖνες θεωρητικές κατασκευές καί στήν ἀκατέργαστη καί πρωτόγονη λάβα τῆς καθημερινῆς ἐπειρίας πού κοχλάζει. Ἡ πραγματικότητα πάντα ξεγελά καί διαφεύγει ἀπό τίς σαγήνες τῆς «καθαρῆς» θεωρίας. Οἱ δῆθεν «σιδερένιοι» νόμοι δέν ἀποτελοῦν καμία ἐγγύηση ἐναντία σέ καταστροφές καί πωσωγυρίσματα. Ἐάν αὐτό ἰσχυρίζεται ὁ μαρξισμός, τότε ὁ Μάρξ διαμαρτυροῦταν ὅτι ὁ ἴδιος δέν ἦταν μαρξιστής. Ποτέ δέν ἀπόκλειε τήν πιθανότητα νά ξαναπέσει ἡ Εὐρώπη στή βαρβαρότητα ἀντί νά προοδεύσῃ πρὸς τό σοσιαλισμό. Οἱ «προβλέψεις» του ἀποτελοῦσαν ἐκτιμήσεις πάνω στή βάση τῶν ἀντικειμενικῶν τάσεων πού νόμιζε ὅτι παρατηροῦσε, καί δέν προφασίζονταν τήν ἰσχύ παγκόσμιων νόμων. Κανένα «ἰδανικό» μέλλον δέν μᾶς εἶναι ἐξασφαλισμένο, ξεκομμένο ἀπό τή σκέψη καί τήν πράξη τῶν ζωντανῶν ὄντοτήτων πού κονταροχτυπιοῦνται μέσα στή ζωῆ. Δέν ὑπάρχει πουθενά καμία αἰθέρια θεά Διαλεκτική πού γυρνάει τό ροδάνι, φέρνοντας κάθε λεπτό κοντύτερα τή σοσιαλιστική μας Σωτηρία, πέρα ἀπό τίς πρακτικές ζωντανῶν ἀνθρώπων μέ βούληση.

Δουλεύοντας μέ αὐτές τίς ἀρχές κατέληξε ὁ Λένιν καί στίς πολυδιαφημισμένες καί ἀποσθητισμένες ἀντιλήψεις τῆς ἀνισόμερης ἀνάπτυξης τοῦ παγκόσμιου κεφαλαιοκρατικοῦ συστήματος καί τοῦ «ἀσθενοῦς κρῖκου», πού περιγράφει εἰδικότερα τήν κατάσταση τῆς Ρωσίας στίς ἀρχές τοῦ αἰῶνα μας. Καί σέ ἀντίθεση μέ κάθε πρόβλεψη, προκάλεσε τή σοσιαλιστική ἐπανάσταση στή χώρα ὅπου δέν τό περίμενε κανεῖς, καί τελευταῖοι ἀπ' ὅλους ὁ Μάρξ καί οἱ σοσιαλιστές τοῦ καιροῦ του. Οἱ ἰδέες ἐκεῖνες, πού πιπιλίστηκαν ἀπό τούς μεταγενέστερους σάν ἄλλες τόσες μαγικές συνταγές, δέν ἐκφράζουν παρά τήν ἀπλούστατη διάγνωση τοῦ *ἀνεξάντλητου* τῆς ἱστορικής πρώτης ὕλης, πού ἐκδράζει ἀπό τὰ σπλάχνα τῆς συνεχῶς πρωτόφαντα σχήματα.

Ἡ δομική λοιπόν σκέψη μέσα στό μαρξισμό προσπάθησε νά μᾶς φέρι πίσω σέ μιά τέτοια θεώρηση τῆς ἱστορικής πρακτικῆς. Ὁ δομισμός ἀποσηματοποιεῖ τό ἱστορικό γίνεσθαι. Τό ἀπελευθερώνει, τονίζοντας τήν πρωτοτυπία τῆς συγκυρίας καί τήν ἀνισομέρεια τῶν ἐπιπέδων πού τήν ἀποτελοῦν. Αὐτό εἶναι τό πρωταρχικό κύτταρο ἀπό τό ὁποῖο χτίζεται ὁ πλατύτερος ἱστορικός εἰρημός. Καί ἡ χάραξη συγκεκριμένης πολιτικῆς ἐπιλογῆς ἀπαιτεῖ τήν ἀνάλυση τῶν αὐτόνομων κινήσεων τοῦ ἀποσπόμενου στοιχείου τῆς συγκυρίας.

II. Ἡ συμβολή τοῦ Νίκου Πουλαντζᾶ: ἡ μελέτη τοῦ πολιτικοῦ ἐποικοδομήματος.

Ὁ Νίκος Πουλαντζᾶς ἀσπάστηκε τίς μεθοδολογικές ἀρχές τοῦ μαρξιστικοῦ δομισμοῦ καί προσπάθησε μέ ἐπιτυχία νά τίς ἐφαρμόσῃ καί νά τίς βαθύνῃ μέ τή μελέτη τοῦ *πολιτικοῦ*

έποικοδομήματος στον κεφαλαιοκρατικό κοινωνικό σχηματισμό.

Η θεωρία του υπερκαθορισμού είχε ήδη καλλιεργήσει την έννοια της αυτόνομης αποτελεσματικότητας των στοιχείων που συγκροτούν μιάν εμπειρική δομή. Δεν έχουμε πλέον την ευχέρεια μιάς άπλης και άβασάνιστης αναγωγής των διαφόρων επιπέδων στην οικονομική τους βάση. Είναι πιά ανεπίτρεπτο να γυμνώνουμε την οικονομική αντίφαση από τα πολιτικοϊδεολογικά εξαρτήματα και διαύλους μέσα από τους οποίους και μόνο λειτουργεί στην τελευταία ανάλυση σαν κρίκος συνεκτικός της συγκυρίας. Μιά ανάλυση της οικονομικής κατάστασης, όσο και λεπτομερειακή, από μόνη της δεν παρέχει τις κινητήριες δυνάμεις της συγκυρίας. Αντίθετα χρειάζεται να μελετηθεί ή ιδιαίτερη λειτουργία του κάθε επιπέδου της εμπειρίας μέσα στη δική του σφαίρα, για να γνωσθούν οι επιδράσεις του πάνω σε όλα τα άλλα. Στη συνέχεια συνταιριάζουμε όλες αυτές τις ετερόκλητες λειτουργίες για να βρούμε πώς συναρμόζουν και ποιά δίνει στη συνολική δομή τον κυρίαρχο τόνο. Οι οικονομικές αντιθέσεις δεν αποτελούν τό μοναδικό υπόψηφιο. Ο συγκεκριμένος καθορισμός μπορεί να προέρχεται από οποιοδήποτε άλλο συστατικό επίπεδο, αν και στην «τελευταία ανάλυση» τό οικονομικό αποτελεί τη βάση.

Έτσι συχνά βλέπουμε τά στοιχεία που θά έπρεπε να κυριαρχούν σύμφωνα με την καθαρή θεωρία, να υποτάσσονται σε ανώτερες έπιρροές. Τό οικονομικό σύστημα, πολλές φορές, μαρφοποιείται από πολιτικές σκοπιμότητες, ενώ σε άλλες καμπές, καθαρά έθνικές ή ιδεολογικές έπιλογές ύπαγορεύουν την τροπή των πραγμάτων. Η γενική και μόνιμη αυτόνομια των στοιχείων παρέχει μιά πολυμέρεια αλληλοσχέσεων, και αυτές κάνουν αναγκαία την πιο αυστηρή επιστημονική εξέταση του δοσμένου υλικού.

Μέ δεδομένη την αυτόνομια του πολιτικού ό Πουλιαντζάς έστιάζεται έπάνω του για να μελετήσει την ιδιαιτερότητά του. Θέλει να συνθέσει μιά «περιφερειακή θεωρία» της πολιτικής σφαίρας μέσα στο κεφαλαιοκρατικό καθεστώς. Έχει τό δικαίωμα να κάνει αυτή την έπιλογή; Χωρίς άμφιβολία, γιατί είναι κοινός τόπος στο μαρξισμό ότι τό πρόβλημα του κοινωνικού μετασχηματισμού λύνεται πάντα με βάση τό ποιός κατέχει την πολιτική έξουσία. Η επανάσταση άποφασίζει ποιός θά νέμεται από δω και πέρα την κρατική δομή. Τό κράτος λοιπόν είναι τό κλειδί της οικονομικής και κοινωνικής άλλαγής. Στο πολιτικό επίπεδο συμπυκνώνονται και όξύνονται οι κοινωνικές αντιθέσεις. Τό κράτος άντανακλά τις κοινωνικές σχέσεις, αλλά ταυτόχρονα τις έστιάζει, τις βάσει σε ένα πολιτικό πλαίσιο, τις σχηματοποιεί με τρόπο που κάνει δυνατή μιά συγκεκριμένη παρέμβαση από οργανωμένα ταξικά συμφέροντα για την άνατροπή της ισχύουσας ίσορροπίας.

Κατά τον Πουλιαντζά αυτό είναι τό στοιχειώδες της μαρξιστικής διδασκαλίας σχετικά με τις τάξεις: κάθε οικονομικός άγώνας παραμένει λειψός χωρίς την πολιτική του διάσταση. Μόνο ή τελευταία του προσδίδει την ιστορική του βαρύτητα και προοπτική. Η πλήρης έννοια της κοινωνικής τάξης λοιπόν περιλαμβάνει και άλλες πρακτικές έκτός από την αυστηρά οικονομική. Η ιδεολογική και πολιτική λειτουργία των τάξεων είναι έξίσου σημαντικές, και μάλιστα καθορίζουν την ιδιαίτερη

ταυτότητά τους και τον ιστορικό σκοπό. Γι' αυτό και ό Λένιν επέμενε ότι ή ολοκληρωμένη μορφή της ταξικής πάλης δεν περιλαμβάνει μόνο τους στενά οικονομικούς άγώνες των εργατών. Αυτός ό περιορισμός είναι μη επαναστατικός «οικονομικός». Η ταξική πάλη τελειοποιείται, γίνεται δηλαδή πράγματι επαναστατική, από τη στιγμή που άποκτά και την πολιτική της έκφραση, και άρχίζει να άμφισβητεί την άσκηση κρατικής έξουσίας από τους κεφαλαιοκράτες. Γι' αυτό και είναι τόσο άπαραίτητο στη λενινιστική λογική τό κόμμα, που έκφράζει αυτήν άκριβώς την πολιτική συνειδητοποίηση της εργατικής τάξης και βάσει θέμα κοινωνικής άλλαγής μέσω της άλωσης του κράτους.

Τό ίδιο παρατηρούμε και στο έργο του Μάρξ. 'Ατέλειωτες είναι οι συζητήσεις για την έννοια της τάξης που βρίσκουμε εκεί. 'Αλλά κατά τον Πουλιαντζά δεν χωράει άμφιβολία ότι ή οικονομική λειτουργία πάλι δεν έξαντλεί την έννοιά της. Η τάξη γίνεται «δι' έαυτήν» (μέ συνείδηση της άποστολής της) μόνο στο πολιτικό επίπεδο. Στη στενά οικονομική πρακτική της ή τάξη είναι μόνο «έν έαυτή», μ' άλλα λόγια δεν έχει άκόμα έκδηλώσει την ιστορική της προοπτική. Βέβαια, σύμφωνα με τη δομική θεωρία, οι όροι αυτοί που τους συναντούμε στην 'Αθλιότητα της φιλοσοφίας, έργο του 1847, στο μεταίχμιο άκριβώς της ώριμότητας του συγγραφέα της, αποτελούν κατάλοιπα από την έγγεληνη προβληματική του ύποκειμένου που διέπει τά πρώιμα γραπτά του Μάρξ.

Κι όμως, παρ' όλα αυτά, κρύβουν κατά τον Πουλιαντζά ένα πραγματικό πρόβλημα, μιάν ανώτερη έπιστημονική θεώρηση της κοινωνικής δομής, έφάσον νηθούν σωστά. Δεν πρέπει να έρμηνευθούν ιστορικιστικά: ή τάξη δεν είναι ένα ένιαίο ύποκειμενο που άρχίζει την κοινωνική του λειτουργία σαν οικονομικός οργανισμός που καθώς «μεγαλώνει και ώριμάζει» άποκτά, σε μιά γραμμική και αναγκαία εξέλιξη, την πολιτική συνειδητότητά του. Η διαφορά της οικονομικής και της πολιτικής λειτουργίας των τάξεων αναφέρεται στα διαφορετικά και σχετικά άποκομμένα επίπεδα πρακτικής μέσα στην ίδια δομή, μέσα στο παρόν και ολοκληρωμένο σύστημα του άναπτυσμένου καπιταλισμού. Αυτά τά διαφορετικά επίπεδα που άφορούν την έμπειρικά αισθητή λειτουργία της τάξης πρέπει να τά νοήσει μαζί, να τά συνθέσει, παρ' όλες τις στρεβλώσεις και τις διαφορές φάσης που τά ξεχωρίζουν, ή έπιστημονική σκέψη για να συλλάβει την τάξη στη λειτουργική της όλότητα.

Τό θέμα λοιπόν δεν είναι γενητικό, ή χρονολογική σειρά με την όποία γεννιούνται τό ένα μετά τό άλλο, με φυσική άς τό πούμε άναγκαιότητα, τά στοιχεία που συναπαρτίζουν την τέλεια προσωπικότητα της τάξης. Τό θέμα είναι συγχρονικό—δομικό, άφορά δηλαδή τον τρόπο με τον όποιο τά διάφορα επίπεδα πρακτικής της τάξης έπενεργούν τό ένα στο άλλο την ίδια στιγμή που διατηρούν την αυτόνομια τους.

'Ακριβώς λοιπόν έξαιτίας αυτής της αυτόνομίας και της πρωταρχικής σημασίας που έχει δώσει ή μαρξιστική παράδοση στη θέση—κλειδί του πολιτικού επιπέδου ό Πουλιαντζάς αισθάνεται την άνάγκη να τό άπομώσσει και να τό αναλύσει έπιστημονικά. Τό κράτος πράγματι άντανακλά την κοινωνική τοι βάση, αλλά όχι κατευθείαν παρά στρεβλά και συγκεχυμένα χωρίς άπόλυτη άντιστοιχία των κοινωνικών και των πολιτικών

δομών. Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ κράτος διατηρεῖ τὴ σχετικὴ του αὐτοτέλεια, ταυτόχρονα συγκεντρώνει καὶ μορφοποιεῖ τὶς ἀντιθέσεις, τῶν ὁποίων ἡ λύση περνάει μέσα ἀπὸ τὴν πολιτικὴ σφαῖρα. Τὸ κράτος ἀποτελεῖ τὴ συμπαγῆ ἔκφραση τῶν σχέσεων κοινωνικῆς δυνάμης πού χαρακτηρίζουν τὸ συγκεκριμένο σχηματισμό.

Πρὶν ἐπεκταθοῦμε μὲ περισσότερὴ λεπτομέρεια στὸν τρόπο πού εἶδε ὁ Πουλαντζᾶς τὴ λειτουργία τοῦ κράτους, θά ἦταν καλὸ νὰ ἐπιμείνουμε στὸ γενικὸ δομικὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο τοποθετεῖ τὸ θέμα. Ὅπως καὶ ὁ Ἄλτουσσέρ, ἔτσι καὶ ὁ Πουλαντζᾶς ἀνατρέχει στὶς θεωρητικὲς βάσεις πού ἔβαλε ὁ Λένιν.

Αὐτὸ πού τὸν ἐνδιαφέρει εἶναι πῶς προκύπτει μέσα ἀπὸ τὴν δομικὴ ἀνάλυση ἢ συγκεκριμένη γνώση τῆς «παρούσας στιγμῆς», τῆς ἀπτῆς συγκυρίας δηλαδή, πού ἀποτελεῖ τὸ ὑποστῆριγμα μιᾶς ἀσταθοῦς κοινωνικῆς ἰσορροπίας. Τὸ οὐσιαστικὸ λοιπὸν δὲν εἶναι ἡ κατασκευὴ μεγαλειωδῶν σχημάτων ὠρίμανσης τοῦ Ἰδανικοῦ μέσα στὴ μήτρα τῆς Ἱστορίας, ἀλλὰ ἡ οἰκειότητα μὲ τοὺς κρίσιμους μοχλοὺς πού ἐπιτρέπουν στὸν ἔλεγκτὴ τους νὰ ἀλλοιώσει τὸν κρατοῦντα συσχετισμὸ δυνάμεων. Πολιτικὴ πράξη θά πεῖ στέρεος ἔλεγχος τῆς συγκυρίας, καὶ ὄχι κινήγι «ἀγνῶν» μακροϊστορικῶν μοντέλων, πού διατάσσουν τὸ σύνολο τῆς ἱστορίας κατὰ ἀναγκαῖες περιόδους.

Ἄπὸ ἐπιστημονικὴ σκοπιὰ εἶναι ἀπαράδεκτη ἢ κατ' ἀναλογίαν παρουσίαση τῆς ἱστορίας σάν ἓνα Ὑποκειμένο πού κυοφορεῖ κάποιον σωτήριο Τέρμα, γονιμοποιημένη ἀπὸ λογῆς λογῆς «σπερματικούς λόγους». Ὁ Πουλιαντζᾶς χτυπάει σκληρά τὸν ἱστορισμὸ στὴν ἐγγελιανή ἢ στὴ χυδαιομαρξιστικὴ του μορφῆ. Ἡ ἱστορία δὲν εἶναι καμιά «αὐτο-εκφραζόμενη ὁλότητα» πού παράγει αὐτόματα ἀπὸ μέσα της διαδοχικὰ σχήματα τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ της σέ ὄλο καὶ πῶς τέλεια μορφῆ. Δὲν εἶναι μεταφυσικὸ πρόσωπο πού κοιλοπονᾷ ἓνα ἰδανικὸ καὶ προϋπάρχον τέλος. Ἀντίθετα εἶναι μιά συρραφὴ πρωτότυπων στιγμῶν, μιά παράταξη δομῶν πού κάθε μιά τους χαρακτηρίζεται ἀπὸ μιά μοναδικὴ συμπλοκὴ ἐπιπέδων κοινωνικῆς, πολιτικῆς, ἰδεολογικῆς πρακτικῆς.

Δὲν εἶναι ἐκ τῶν προτέρων λοιπὸν προβλεπτό πῶς μιά δομὴ θά ξεπηδήσει μέσα ἀπὸ τὴν προηγούμενη. Αὐτὸ πού ἀπαιτεῖται εἶναι νὰ πάρεις τὸ μικροσκοπικὸ σου σάν εὐσυνείδητος ἐπιστήμονας καὶ νὰ θυσιάζεις ὁ ἴδιος μέσα στὴν ἐσώτατη διάρθρωση τοῦ ἀντικειμένου σου. Μόνον ἀπὸ αὐτὴ τὴ σκοπιὰ θά μπορέσεις νὰ παρατηρήσεις ἄμεσα τὴν πρακτικὴ τῶν παραγόντων τῆς συγκυρίας καὶ νὰ βγάλεις συμπεράσματα γιὰ τὴν πιθανὴ ἐπίλυσή της.

Ἡ ἐπιστημονικὴ σκέψη, λοιπὸν, διάκειται ἐχθρικὰ ἀπέναντι στὸ μῦθο τοῦ ὑποκειμένου πού ξεδιπλώνει τὸν ἑαυτὸ του κατὰ βούληση. Ἀσφαλῶς δὲν εἶναι κάτι τέτοιο ἢ ἱστορία. Ἀλλὰ ὁ δομισμὸς τοῦ Πουλιαντζᾶ προχωρᾷ πῶς πέρα κι ἀπ' αὐτό. Ἀκόμα κι ὅταν κατεδούμε στὸ μικροῖστορικὸ – ἢ δομικὸ – ἐπίπεδο πρέπει ἐπίσης νὰ ἀποβάλλουμε τὴ συνήθεια νὰ εἰσαγάγουμε στὶς ἐξιιώσεις μας τὰ ἀνθρώπινα ἄτομα σάν ψυχολογικὰ μονάδες. Σάν τέτοιες δὲν ἔχουν καμιά ἐπήρεια πάνω στὸν τρόπο λειτουργίας τῶν δομῶν. Ἄπὸ τὴ θεωρητικὴ πλευρὰ τὰ ζωντανὰ ὑποκείμενα δὲν εἶναι παρὰ «μέτοχοι» δομῶν ἢ «στηρίγματα» κοινωνικῶν συστημάτων. Ἡ ἀντιφατικὴ λειτουργία αὐτῶν τῶν συστημάτων μέσα στὸ ἱστορικὸ παρὸν καθορίζει ἀπόλυτα τὴν πρακτικὴ τῶν ἀτόμων. Τὰ ἄτομα ἐμπεριέχονται. Δὲν εἶναι αὐτοδύναμα, παρὰ ἀγονταὶ καὶ φέρονται ἀπὸ τὸν αὐτοτελῆ δυναμισμὸ τῶν δομικῶν συστημάτων πού τὰ ἄτομα ὑπηρετοῦν.

Ὁ «θεωρητικὸς ἀντι-ανθρωπισμὸς» τῶν δομιστῶν κάθε ἀπόχρωσης εἶναι πασιγνώστος, καὶ ἐδῶ τὸν βλέπουμε νὰ ἀναπαράγεται στὴ σκέψη τοῦ Πουλιαντζᾶ. Θά σχολιάσουμε στὸ τρίτο μέρος αὐτῆς τῆς ἀποτίμησης τὰ πιθανὰ προβλήματα τοῦ ἀντι-ἱστορισμοῦ καὶ τοῦ ἀντι-ανθρωπισμοῦ τῶν δομιστῶν.

Μέσα σ' αὐτὰ τὰ μεθοδολογικὰ πλαίσια ἀναπτύσσεται καὶ ἡ θεωρία τοῦ κράτους ἀπὸ τὸν Πουλιαντζᾶ. Ποιές εἶναι οἱ εἰδικότερες ἔννοιες πού κάνουν κατανοητὴ τὴ λειτουργικότητά του; Ἐδῶ πρέπει νὰ εἰσαγάγουμε τὴν ἔννοια τῆς ἡγεμονίας, πού ἀποδίδει τὴν ἰδιαίτερη φύση τῆς ἐξάσκησης τῆς ἐξουσίας μέσα στὸν κεφαλαιοκρατικὸ σχηματισμὸ. Ὁ Πουλιαντζᾶς ἀναγνωρίζει στὸν Γκράμοι τὴν πατρότητα τῆς ἔννοιας. Ἀλλὰ ἄς σημειωθεῖ ὅτι δὲν θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸ του γκαρμειανό. Κατὰ τὸν Πουλιαντζᾶ ἡ θεωρητικὴ προβληματικὴ τοῦ Γκράμοι, ἐπειδὴ εἶναι ἀπὸτοκὴ ἱστορικῶν ἀναλύσεων τῆς γένεσης τοῦ σύγχρονου κράτους μέσα ἀπὸ τὴ διάλυση τοῦ φεουδαλισμοῦ στὴν Ἰταλία, βαρύνεται ἀπὸ ἓνα ἱστορισμὸ πού ὁ δομισμὸς δὲν συμμερίζεται. Παρ' ὅλα αὐτὰ, συνεχίζει ὁ Πουλιαντζᾶς, ὁ νέος αὐτὸς

ὄρος τοῦ Γκράμοι ὑποδηλώνει μιά νέα δέσμη κοινωνικῶν προβλημάτων τῆς ἀναπτυσσόμενης φάσης τῆς κεφαλαιοκρατίας πού εἶχαν μέχρι τώρα ἀγνοηθεῖ. Ὁ Πουλιαντζᾶς λοιπὸν υἱοθετεῖ τὸν ὄρο ἡγεμονία, ἀποσπώντας τον ὅμως ἀποφασιστικὰ ἀπὸ τὸ ἱστορικιστικὸ του πλαίσιο. Ἄς παρακολουθήσουμε τὸ ἐγχείρημα αὐτό.

Τὸ κεφαλαιοκρατικὸ κράτος παρουσιάζει τὸν ἑαυτὸ του σάν κράτος ἔθνικόν, σάν ἀντιπρόσωπο τῆς Γενικῆς Βουλῆσης. Γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία, στὶς σχέσεις ἀνάμεσα στὸ κράτος καὶ στὸν πολίτη δὲν ὑπεισέρχονται κοινωνικο-οικονομικοὶ ὑπολογισμοί. Τὸ κοινωνικὸ ὑπόστρωμα ἐξατομκεύεται: ὅσον ἀφορᾷ τὶς πολιτικὲς σχέσεις δὲν ἔχει σημασία σέ ποιά τάξη ἀνήκει ὁ πολίτης. Ὁ τελευταῖος μπαίνει στὴν ἐξίσωση σάν ἓνα γυμνὸ ἢ καθαρὸ ἄτομο, ἀπαλλαγμένο ἀπὸ τὶς κοινωνικὲς παραμέτρους πού προσδιορίζουν τὴν πραγματικὴ του ὑπαρξή. Τὸ κεφαλαιοκρατικὸ κράτος διατείνεται ὅτι εἶναι ἀταξικόν, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ὅλοι οἱ πολῖτες εἶναι ἴσοι κάτω ἀπὸ ἓνα τυπικὸ σύστημα νόμων πού εἶναι τυφλὸ στὶς διακρίσεις οικονομικῆς καὶ κοινωνικῆς δύναμης. Αὐτὴ εἶναι φυσικὰ, κατὰ τὸν Πουλιαντζᾶ, μιά διαστρέβλωση τῆς πραγματικότητας, μιά «ἰδεολογικὴ» συσκότιση τῶν ταξικῶν ἀντιθέσεων. Τὸ κράτος ἀπορρέει ἀπὸ τὶς σχέσεις ταξικῆς κυριαρχίας καὶ καταναγκασμοῦ πού ἰσχύουν στὴν κοινωνία. Ὅμως τὸ κράτος εἶναι τόσο εὐαίσθητο ἀπέναντι στὴν ταξικὴ ἀνισότητα πού ἀποτελεῖ τὸ οὐσιαστικὸ του περιεχόμενο, πού θέλει νὰ τὴν ἀποκρύψει ὅσο πῶς δραστικὰ μπορεῖ. Ἡ μυθολογία τοῦ «καθαροῦ ἀτόμου» (πού ἔχει τὴν πραγματικὴ τῆς ἀναφορὰ στὴ διαδικασία «ἀπελευθέρωσης» ἢ ἀπογύμνωσης τοῦ παραγωγοῦ ἀπὸ τὰ μέσα παραγωγῆς, μὲ τὰ ὁποῖα ἦταν προηγούμενα δεμένος, κατὰ τὸ μεταβατικὸ στάδιο ἀπὸ τὸ φεουδαλισμὸ στὸν καπιταλισμὸ (ὅπως περιγράφηκε ἀπὸ τὸν Μάρξ στὶς *Γκρουντρίσε*) κρύβει ἀκριβῶς αὐτὴ τὴν προσπάθεια τοῦ κράτους νὰ ἐξορκίσει τὴν ταξικὴ πάλη μέσα στὴν ὁποία ἔχει τὶς ρίζες του. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἐπιβάλλεται στὸ κοινωνικὸ ὑπόστρωμα ἓνας κατακερματισμὸς, πού ἐπιδιώκει νὰ ἀποσπᾷσει τὸ ἄτομο ἀπὸ τὴν ὁλότητα μέσα ἀπὸ τὴν ὁποία καὶ μόνον ὑπάρχει. Αὐτὴ εἶναι ἡ «ἀπομόνωση» τὴν ὁποία ἐπιβάλλει στὸν πολίτη τὸ σύγχρονο κράτος κατὰ τὸν Πουλιαντζᾶ, πείθοντάς τον ὅτι ἡ ταξικὴ του ἐνταξὴ εἶναι ἀσχετὴ μὲ τὴν πολιτικὴ του ταυτότητα. Στὸ μυαλὸ τοῦ καθενὸς εἶσι διαλύεται ἡ πραγματικότης τῶν τάξεων. Καὶ σάν ἀντίβαρο προβάλλει τὸ πολιτικὸ κράτος σάν ὁ καθολικὸς ὀρίζοντας τῆς πολιτικῆς ἐμπειρίας τοῦ ἀτόμου. Τὸ κράτος προτείνει τὸν ἑαυτὸ του σάν τὸν κοινὸ τόπο, τὴν ἐνιαία πατρίδα, πού ἐνώνει ὅλους τοὺς πολῖτες χωρὶς ἐξαιρέσεις πάνω σέ ἓνα γενικὸ συμφέρον.

Αὐτὴ εἶναι ἡ ἰδεολογία τοῦ σύγχρονου κράτους, ἓνα σύστημα ἰδεῶν πού ἀποσκοποῦν στὸ νὰ ἐξαλείψουν τὶς κοινωνικὲς ἀντιθέσεις καὶ νὰ δημουργήσουν στὸ ἄτομο μιά «ψεύτικη συνείδηση» ἐνταξῆς σ' ἓνα ὑπαρκτὸ πλαίσιο πού δὲν ἔχει λόγους νὰ ἀμφισβητηθεῖ.

Αὐτὴ ἡ ἰδεολογία δὲν εἶναι φυσικὰ σκέπη ἀερολογία. Γιὰ νὰ γίνει πλατιά ἀποδεκτὴ καὶ νὰ λειτουργήσει πρέπει νὰ ὑλοποιηθεῖ σάν μιά σειρά ἀντιπροσωπευτικῶν θεσμῶν καὶ διαδικασιῶν μὲ βάση τὴν καθολικὴ ψηφοφορία, πού δίνουν στὸ ἄτομο τὸ αἶσθημα ὅτι μετράει ὄντως σάν καθαρὸ ὑποκειμένο ἐξίσου μὲ κάθε ἄλλο στὴ χάραξη τῆς πορείας τοῦ ἔθνους. Ὁ

πολίτης βιώνει έτσι απλά την καθαρή και άταξική πολιτική του ταυτότητα. Και η εμπειρία αυτή είναι η απόδειξη που επιτρέπει στο κράτος να έδραιώσει μέσα στην κοινή συνείδηση τον καθολικό του χαρακτήρα.

Άλλα η ύλοποίηση της ιδεολογίας προχωρεί πάρα πέρα. Μέ βάση ένα επιπρόσθετο χαρακτηριστικό της πολιτικής εξουσίας, όπως ασκείται μέσα στο σύγχρονο κράτος, τό γεγονός δηλαδή ότι πηγάζει και έλέγχεται από ένα πολυμερές και έσωτερικά αντιφατικό *συσσωμάτωμα (μπλόκ) εξουσίας*, τό κράτος έχει τή δυνατότητα να προσφέρει άκόμα πιό χειροπιαστές άποδείξεις του ρόλου του σαν υπερασπιστή του Έθνους γενικά πάνω από τάξεις. Αυτό τό πετυχαίνει μέ τόν έξής τρόπο: για να δικαιωνίσει τή *συνολική* ισορροπία εξουσίας και να άμβλύνει ιδιαίτερα όξείες διενέξεις, τό κράτος πολλές φορές παίρνει τό μέρος τμημάτων των κυριαρχούμενων τάξεων στίς οικονομικές τους διεκδικήσεις άπέναντι σε τμήματα του συνασπισμού εξουσίας, και έξαναγκάζει τά τελευταία να ενδώσουν.

Οί λόγοι για κάτι τέτοιο είναι πολυσύνθετοι: από τήν ανάγκη να έκτονωθεί μία ιδιαίτερα όξεία ταξική αντιπαράθεση που άπειλεί γενικότερες έπιπτώσεις μέ μία στρατηγική ύποχώρηση που αφήνει άθικτες τίς πολιτικές δομές, μέχρι και προμελετημένη έκστρατεία εναντίον κάποιου μέλους του ίδιου του μπλόκ εξουσίας για να άναγκαστεί να έγκαταλείψει όχυρά του και να περάσει έτσι τό καθοριστικό βάρος σε άλλη κυρίαρχη τάξη ή τμήμα της. Και στίς δύο περιπτώσεις δέν άλλοιώνεται ή ούσιαστική ύφή του κοινωνικού καθεστώτος, οί άνακατατάξεις όμως αυτές προφανώς δημιουργούν μία καινούργια κατάσταση.

Η συνθετότατη φύση του κοινωνικού συνασπισμού από τόν όποιο πηγάζει ή εξουσία δίνει λοιπόν στους χειριστές της περιθώρια για σημαντικούς έλιγμούς. Αυτό που ενδιαφέρει στενότερα εδώ είναι ότι μέσα από αυτή τήν ευέλεια γίνεται δυνατή ή ίκανοποίηση μερικών αξιώσεων των κυριαρχούμενων τάξεων ή στρωμάτων, που έχει σοβαρές έπιπτώσεις στον τρόπο ζωής τους που έξύφθαλμα βελτιώνεται. Αυτό δίνει στο κράτος τήν ευκαιρία να ύπογραμμίσει πειστικότερα τό χαρακτήρα του ως αντιπροσώπου του έθνικού συμφέροντος γενικά.

Μέ όλους αυτούς τούς θεσμούς, τακτικές και διαδικασίες, οί κυρίαρχες τάξεις άπολαμβάνουν τήν ευχέρεια να επιβάλλουν τή δική τους ιδεολογία πάνω στους κυριαρχούμενους μέ τρόπο λίγο πολύ άβιαστο και φυσικό. Η σύνθετη σύμπλεξη των επιπέδων πρακτικής μέσα στο σχηματισμό δίνει στους κρατούντες τήν άνεση να πείσουν τίς έκμεταλλεζόμενες τάξεις ότι εκπροσωπούνται και προστατεύονται από τίς ισχύουσες διαρθρώσεις. Στηριγμένες πάνω στην τεχνητή «άπομόνωση» του κοινωνικού ύπόβαθρου, και άπολαμβάνοντας μονοπώλιακό έλεγχο πάνω στους ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους ό συνασπισμός εξουσίας άνάγει τό ταξικό του συμφέρον σε καθολικό. Μέσα από αντιφατικές διαδικασίες, που επιβάλλουν και στίς κυρίαρχες τάξεις να άναγνωρίσουν τήν ανάγκη κάποιου συμβιβασμού μέ τίς κυριαρχούμενες και να προνοήσουν έτσι και για τήν ευμάθεια των τελευταίων, ή κυρίαρχη ιδεολογία διαποτίζει («γλυστρά άνάμεσα» κατά τή φράση του Πουλαντζά) όλες τίς σφαίρες και παράγοντες κοινωνικής ζωής, άπαλύνει τίς αντιθέσεις τής ώμής πραγματικότητας, και έξα-

σφαλίζει τή *συναίνεση* όλων στή διαιώνιση του καθεστώτος. Αυτή άκριβώς είναι ή *ήγεμονία* του κυρίαρχου συνασπισμού: μία κατάλληλη λειτουργία του κεφαλαιοκρατικού σχηματισμού που επιτρέπει τό «ταιμεντάρισμα» τής δομής μέσω μιας γενικής άποδοχής τής κυρίαρχης ιδεολογίας.

Μέσα σε αυτά τά πλαίσια πρέπει να άναλυθεί τό πρόβλημα τής βίας μέσα σε ένα αντιπροσωπευτικό καθεστώς. Όσο λειτουργεί ή ήγεμονία, ή βία άποσύρεται σε ένα έμμεσο επίπεδο. Στην κεφαλαιοκρατία όντως για πρώτη φορά στην ιστορία τό κράτος διαθέτει τό μονοπώλιο κάθε είδους ύλικής βίας. Και όμως, ένόσω λειτουργούν οί μηχανισμοί αντιπροσώπευσης και συνεπώς *νομιμοποίησης* τής ισχύουσας δόμησης πολιτικών σχέσεων στην συνείδηση των πολιτών, ή βία έξασκείται μέσα σε γενικά άποδεκτά νομότυπα πλαίσια, και κάτω από τόν έλεγχο των όργάνων που έκφράζουν τή λαϊκή βούληση. Η βία εδώ λοιπόν στηρίζει ένα γενικά άποδεκτό πολιτικό σύστημα και άποτρέπει παράνομες άπόπειρες βίαιης άνατροπής του. Η ύλική βία κατά τόν Πουλαντζά δέν προηγείται πλέον σαν τό άμεσο εργαλείο κοινωνικής συνοχής, παρά ένεδρεύει σαν ή τελευταία, και ει δυνατόν, άποφευκταία καταφυγή των κρατούντων. Η βία «ένισχύει τή γενική συναίνεση», δέν τήν έκδιάζει. Άν συνέβαινε τό τελευταίο τότε ή ήγεμονία δέν θά λειτουργούσε και θά θρικόμαστε στα πρόθυρα κάποιας ριζικής μεταβολής. Τό ιδεολογικό σκυρόδεμα που δένει τούς άρμούς του συστήματος θά είχε διαβρωθεί. Η εύστάθεια του καθεστώτος άπορρέει από τό ότι καταφέρνει να *νομιμοποιηθεί* στην συνείδηση των πολιτών του.

Για να άποδειχτεί πόσο βασανιστικά περίπλοκη είναι ή λειτουργία των συγκυλιόμενων ίμάντων και των συστρεφόμενων σφαιρών που συγκροτούν τήν παρούσα δομή, ως διερευνήσουμε τήν προέλευση εκείνου του συσσωματώματος (μπλόκ) από τό όποιο όπως είδαμε πηγάζει ή πολιτική έξουσία και τό όποιο καθιστά δυνατή τή λειτουργία τής ήγεμονίας.

Η βασική άρχή τής δομικής σκέψης είναι ότι πρέπει να καταδύεται ό έρευνητής μέσα στο ύλικό τής αντικειμενικής εμπειρίας και να τό ταξινομή στην άμεσότητά του. Έφαρμόζοντας αυτή τήν άρχή στην άνάλυση του κοινωνικού γίγνεσθαι, λέμε ότι κάθε συγκεκριμένη πολιτική πράξη διεξάγεται μέσα σ' ένα ζωντανό *κοινωνικό σχηματισμό*. Η έννοια αυτή χρησιμοποιείται άπρόσχετα σαν να ήταν ταυτόσημη μέ τήν έννοια κάποιου ιδεατού *τρόπου παραγωγής*. Στην πραγματικότητα όμως οί όροι είναι τελείως διαφορετικοί, και πρέπει να διαχωριστούν άυστηρά. Ο κοινωνικός σχηματισμός είναι μία αντιφατική συστοιχία ύπαρκτων δυνάμεων και πρακτικών, που συγκροτούν τήν κοινωνική πραγματικότητα σαν δεδομένο τής *άμεσης εμπειρίας*. Ο τρόπος παραγωγής αντίθετα είναι μία *άφαίρεση*, ένας ιδανικός τύπος, μία συνταγή που άπαριθμεί τά κύρια συστατικά του φεουδαλικού, κεφαλαιοκρατικού, σοσιαλιστικού στάδιου σε κλινική τό καθένα άπομόνωση έτσι που να μη συγκοινωνεί ή μία δομή μέ τήν άλλη και ταυτόχρονα να μην διαθλάται ή καθαρή της ούσία από τίς προσμείξεις τής εμπειρίας. Πρέπει να γίνει σαφές ότι ό τρόπος παραγωγής δέν ύπάρχει ύλικά. Άπό τή στιγμή που κατερχόμαστε από τή θεωρητική σχηματοποιία στο εμπειρικό παρόν τότε αυτόματα παύουμε να χειριζόμαστε καθαρές έννοιες. Κατά μία δεδομένη ιστορική καμπή παρατηρούμε διαφόρους τρόπους παραγωγής.

καθώς και διαφορετικά στάδια του ίδιου τρόπου παραγωγής να συνυπάρχουν και να συμπλέκονται κατά τρόπο μοναδικό, σχηματίζοντας έτσι μία πολλαπλή εικόνα. Αυτή η τελευταία είναι ή αλήθεια. Και οι αφαιρέσεις είναι χρήσιμες μόνο στο βαθμό που μᾶς διευκολύνουν στη συγκεκριμένη γνώση της παρούσας δομής. Ἡ ἔννοια «κοινωνικός σχηματισμός» ἐκφράζει αὐτή τὴν παλλόμενη ἐμπειρική ὕλικότητα τοῦ Ἐδῶ καὶ Τῶρα, πού εἶναι «ἀκάθαρτη», «ἀνώμαλη» καὶ «μεικτὴ» συγκρινόμενη μὲ τὴ στατική ἀφαίρεση τοῦ ἰδεατοῦ τρόπου παραγωγῆς.

Ἐτσι ἕνας δοσμένος κοινωνικός σχηματισμός μπορεί νὰ περιέχει ἀτομεινάρια φεουδαλικῶν σχέσεων, μικροεπιχειρηματικό καπιταλισμό, καθὼς καὶ τὴν ἀρχὴ μονοπωλιακῶν τάσεων ταυτόχρονα, ὅλα αὐτὰ συναρθρωμένα ἀπὸ τὸ σκυρόδεμα μιᾶς ἰδεολογίας πού δὲν ἐκφράζει μονοσήμαντα κανένα κοινωνικό στρώμα καὶ ταυτόχρονα τὰ ἐκφράζει ὅλα μαζί. Αὐτὸ φυσικά δὲν σημαίνει ὅτι ἀπὸ ὅλες αὐτὲς τὶς ἐμπειρικὰ ἐνεργὲς ὁμάδες δὲν ὑπάρχει μία πού ἔχει τὸ σχετικά καθοριστικό βάρος στὸ παιχνίδι αὐτῶν τῶν ἀντιρροπῶν ἀνυσμάτων, καὶ ἄρα στὴν τελικὴ ἀνάλυση κυριαρχεῖ στὴν κοινωνικὴ δομὴ. Αὐτὴ πού ἱστορικά ὑπερέχει ὄντως σφραγίζει τὸ σχηματισμὸ ἀπὸ τὴν ἐξίσωση, μόλις κάνουμε τὴν παραπάνω διαπίστωση. Τὸ ἀντίθετο μάλιστα. Γιὰ νὰ πετύχει ἡ κυρίαρχη ὁμάδα τὴν ἀναγνώριση τοῦ συμφέροντός της σὰν πρωταρχικὸ ἀπὸ τὶς ἄλλες κυρίαρχες δυνάμεις πρέπει νὰ ἡγεμονεύσει πάνω τους, πρέπει νὰ τὶς παρασύρει γύρω ἀπὸ τὴν τροχιά της. Καὶ γιὰ νὰ τὸ κάνει αὐτὸ πρέπει νὰ τὶς πείσει ὅτι κάτω ἀπὸ τὴν ἡγεσία της καὶ τὰ δικὰ τους συμφέροντα ἐξασφαλίζονται, ὄχι μὲν τέλεια, ἀλλὰ ὅσο ἱκανοποιητικά θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἐλπίζει κάτω ἀπὸ τὶς συνθήκες. Δὲν ἔχει περιθώριο νὰ τὶς ἀγνοήσει, γιατί κάθε μιά ἐξασκεῖ τὸ δικὸ της βάρος καὶ ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ προβάλει ἀντίσταση καὶ νὰ ἀποσπᾶσει παραχωρήσεις. Ἐάν λόγου χάρι συνασπιστοῦν, τότε ἔχουν τὴν πιθανότητα νὰ ἐκθρονίσουν τὴ σχετικά ὑπέρτερη τάξη. Τὸ παιχνίδι λοιπὸν ἀποτελεῖται ἀπὸ συγκρουόμενες ροπὲς καὶ συμβιβασμούς. Αὐτὸ πού τελικὰ παράγει αὐτὴ ἡ δοσοληψία εἶναι ἕνας κοινὸς παρανομαστής, μιά συνισταμένη συμφερόντων ἢ ὁποῖα καλύπτει ὅλους τοὺς μετόχους. Μόνο κάτω ἀπὸ αὐτὴ τὴν προϋπόθεση ἐντάσσονται στὴν ἡγεμονία τῆς ἱστορικὰ βαρύνουσας τάξης.

Αὐτὸ φυσικά δὲν σημαίνει ὅτι ἔτσι παύουν οἱ ἐσωτερικὲς ἀντιθέσεις τῶν συμβεβλημένων. Κάθε ἄλλο. Μὲ κάθε μεταβολὴ τῆς συγκυρίας οἱ ὁμάδες πού προηγουμένως ἀναγκάστηκαν νὰ δεχθοῦν δευτερότερη θέση ἀπὸ ἔλλειψη δύναμης ἐξανίστανται γιὰ νὰ ἀλλοιώσουν τὴν ἰσορροπία πρὸς ὄφελός τους. Ἡ ἰσορροπία αὐτὴ εἶναι ἀνεπαίσθητη μὲν ἀλλὰ ἀέναα κινητὴ. Ἐνα ἀπὸ τὰ πολυτιμότερα διδάγματα τῆς ἀνάλυσης τοῦ Πουλαντζᾶ εἶναι ὅτι ἡ πολιτικὴ πρακτικὴ κάθε ὁμάδας γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τῶν συμφερόντων της δὲν κινεῖται σὲ κανένα ἀντιστηρικτὸ κενό, παρὰ διαρκῶς συγκρούεται μὲ ταυτόχρονες ἀπόπειρες ὄλων τῶν ἄλλων τάξεων ἢ τμημάτων τάξεων νὰ ἐπιβάλουν τὴ δική τους λογικὴ. Μόνο σὰν παράγωγο αὐτῆς τῆς πολυκλαδωμένης καὶ πολυδιάστατης διαδικασίας ἔχουμε τὴ σύμπηξη τῶν διαφορῶν ταξικῶν συνασπισμῶν ἀπὸ τοὺς ὁποίους πηγάζει ἡ κρατικὴ ἐξουσία.

Τὰ συμπτώματα λοιπὸν αὐτὰ εἶναι πολυσύνθετα καὶ ἐσωτερικὰ ἀντιφατικά, οἱ σχέσεις τους ἀσταθεῖς καὶ συνεχῶς ἀναι-

ρούμενες. Ἡ πολιτικὴ διεξάγεται κάτω ἀπὸ πραγματικὲς συνθήκες πού δὲν εἶναι σύμμετρες μὲ τὰ «ἀγνὰ» πρότυπα τῆς ἀφηρημένης θεωρίας. Κοινωνικὲς ὁμάδες πού «πρέπει κανονικά» νὰ ἀνήκουν σὲ ξεχωριστὲς ἱστορικὲς φάσεις συμβαδίζουν καὶ ἐμπλέκονται. Ἡ πολιτικὴ πάλη δὲν ἔχει τίποτα τὸ κοινὸ μὲ τὸ μανιχαϊκὸ σχῆμα ἀντιπαράθεσης ἑνὸς μονολιθικοῦ Κακοῦ (πού ἀντιπροσωπεύει τὸ παρωχημένο) καὶ ἑνὸς ἐξίσου μονολιθικοῦ Καλοῦ (πού προημῶνεί τὴ σοσιαλιστικὴ ἀνοίξη), ὅπως τὸ εἶχε μέχρι τώρα ἡ κυρίαρχη ἀντίληψη μέσα στὰ μαρξιστικὰ κόμματα. Οἱ διάφοροι κοινωνικοὶ ὀργανισμοὶ ἀναγκαστικὰ συγκοινωνοῦν καὶ ἀλληλοεπηρέαζονται, ἐπειδὴ βράζουν μέσα στὸ ἴδιο καζάνι τῆς κυριαρχούμενης δομῆς. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὰ ἀντίπαλα «στρατόπεδα» εἶναι ἐσωτερικὰ βαθιὰ διαφοροποιημένα καὶ ἀνταγωνιστικά, ὅν καὶ ἐνοποιοῦνται ἐφῆμερα κάτω ἀπὸ τὴ συνεχῶς δοκιμαζόμενη ἡγεμονία τῆς ἱστορικὰ βαρύνουσας τάξης. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ γεγονότα, προκύπτει μιά ἀπειρία πιθανοτήτων καὶ συνδυασμῶν: μιά τάξη ἢ στρώμα πού ἀνήκει σήμερα στὸ συνασπισμὸ ἐξουσίας ἐκπίπτει· μιά ἄλλη ἀνέρχεται καὶ ἐνσωματώνεται σ' αὐτόν. Ἐσωτερικὰ τὸ συσσωμάτωμα γνωρίζει μεταμορφώσεις καθὼς ὁ «δείκτης κυριαρχίας» περνᾶ ἀπὸ τὴν μιά ὁμάδα στὴν ἄλλη. Πέρα ἀπὸ αὐτὸ παρατηροῦμε *συμμαχίες* ἀνάμεσα σὲ μέλη τοῦ συνασπισμοῦ ἐξουσίας καὶ σὲ στρώματα ἔξω ἀπὸ αὐτόν πάνω στὴ βάση βραχυπρόθεσμων συμφερόντων καὶ τῶν δύο. Τὸ ὅλο σύστημα βρίσκεται σὲ διαρκὴ ροή.

Μιλᾶμε μέχρι αὐτὸ τὸ σημεῖο γιὰ τὸ κοινωνικὸ συσσωμάτωμα ἀπὸ τὸ ὁποῖο πηγάζει ἡ πολιτικὴ ἐξουσία. Ἦρθε ἡ στιγμή νὰ ὑπογραμμίσουμε αὐτὴ τὴ διατύπωση: «πηγάζει» δὲν σημαίνει «ἐξασκεῖται ἄμεσα» ἀλλὰ –ξανά– καθορίζεται στὴν τελευταία ἀνάλυση. Γιὰ νὰ καταδειχθεῖ πόσο περιπλεγμένη εἶναι ἡ λειτουργία τοῦ κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ στὴν ἐμπειρική του ἀμεσότητα ὁ Πουλαντζᾶς εἰσάγει ἀκόμα ἕνα διαχωρισμό. Ὁ κοινωνικὸς συνασπισμὸς ἐλέγχει τὴν πολιτικὴ ἐξουσία μέσα ἀπὸ μιά καινούργια πολυδαίδαλη διαδικασία. Οἱ κοινωνικὲς δυνάμεις πρέπει νὰ ἐκφραστοῦν πολιτικά. Μόνο πολιτικὰ κόμματα καὶ ὀργανώσεις συμμετέχουν στὴ διοίκηση τοῦ κράτους. Ἐδῶ παρεμβαίνει ἕνα καινούργιο ἐπίπεδο πρακτικῆς πού ὀνομάζεται *πολιτικὴ σκηνή*. Ἐδῶ πάνω κινεῖται οἱ κομματικοὶ ὀργανισμοὶ πού κατὰ κάποιον τρόπο ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὶς ταξικὲς δυνάμεις πού ἐλίссονται στὸ κοινωνικὸ ἐπίπεδο. Τὸ κοινωνικὸ συσσωμάτωμα ἐξουσίας ἐπιβάλλει λοιπὸν τὸ συμφέρον του μέσα ἀπὸ ἕναν παράλληλο ἀλλὰ καὶ αὐτόνομο συνασπισμὸ κομμάτων καὶ προσηλωτικῶν. Προφανῶς ὁ νέος αὐτὸς διαχωρισμὸς εἰσάγει ἐπιπρόσθετες ἀναντιστοιχίες καὶ διαστρεβλώσεις. Πρῶτ' ἀπ' ὅλα, τὰ κόμματα δὲν χειραγωγοῦνται αὐτόματα ἀπὸ τὶς κοινωνικὲς δυνάμεις πού ἐκπροσωποῦν, ἀλλὰ διαμορφώνουν ἰδιαίτερη προσωπικότητα. Κινούμενα στὴ σφαῖρα τῆς πολιτικῆς ἰδεολογίας προβάλλουν τὸ καθένα τὸ γενικὸ συμφέρον ὅπως τὸ βλέπουν. Ἀγωνίζονται γιὰ τὸ ἔθνος καὶ τὸ λαὸ ὁλόκληρο, καὶ πρέπει νὰ τὸ ἀποδείξουν αὐτὸ μὲ ἕνα πρόγραμμα πού φροντίζει ἐμπρακτὰ γιὰ ὅλους. Ἐπειτα οἱ ἰδεολόγοι καὶ οἱ πολιτικοὶ ἑνὸς κόμματος, διανοοῦμενοι σὲ μεγάλο ποσοστὸ, δὲν προέρχονται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν τάξη πού τὸ κόμμα ἐκπροσωπεῖ. Ἀναπόφευκτα εἶναι φορεῖς μιᾶς πῶ καθολικῆς ἰδεολογίας, πού ἀρνεῖται νὰ ταυτιστεῖ μὲ τὶς ἰδιότητες βλέψεις τῆς βάσεως τους. Ὅπως τὸ εἰδεξε δραματικὰ καὶ

άπτά τό έργο του Μάρξ 18 Μπρυμαίρ —καί όπως τό έχει άποδείξει άπειρες φορές ή έμπειρία— μπορούμε κάλλιστα νά φτάσουμε σέ σημείο πλήρους διάστασης ανάμεσα στην κοινωνική ομάδα καί στους ύποτιθέμενους πολιτικούς έκφραστές της.

Είναι λοιπόν αδύνατο νά κάνει κανείς μιά κατευθείαν ταύτιση κομμάτων καί τάξεων. Έδώ παίζουν άποφασιστικό ρόλο οί πολιτικές παραδόσεις καί οί ιστορικές μνήμες ενός λαού. Ένα κόμμα λόγου χάρη μπορεί νά εξακολουθει νά άποτελεί σημαντικότερο παράγοντα της πολιτικής σκηνής χωρίς κανένα αισθητό κοινωνικό αντίκρουσμα, λόγω των ιστορικών του καταβολών. Έάν ισχύουν όλοι αυτοί οί παραμορφωτικοί μηχανισμοί τότε άναμφίβολα ή ήγεμονική σχέση πού επικρατεί στον κοινωνικό συνασπισμό έξουσίας, δέν μεταφράζεται αυτόματα σέ μιά δοσμένη ένωση πολιτικών δυνάμεων. Έδώ γίνεται άναγκαία μιά καινούργια διαδικασία διαπραγματεύσεων καί συμβιβασμών από την όποία προκύπτει ή συγκεκριμένη ήγεμονική σχέση πού μορφώνει την πολιτική σκηνή, καί ή όποία δέν είναι καθόλου έκτυπο του κοινωνικού συνασπισμού.

Τό κοινωνικό καί τό πολιτικό επίπεδο είναι ασύμμετρα, καί συνεπώς διαφορετικές οί συνθήκες ήγεμονίας της κυρίαρχης πολιτικής ομάδας.

Μέσα σ' αυτό λοιπόν τό πλαίσιο είναι πού παίρνονται από τό κράτος τά μέτρα εκείνα πού βλάπτουν συγκεκριμένα συμφέροντα ενός από τά κυρίαρχα κοινωνικά στρώματα, είτε σάν προσπάθεια καθουσιασμού των εξημμένων πνευμάτων των καταπιεζόμενων μαζών, είτε σάν ανταπόκριση στις επιθυμίες ενός από τά κυρίαρχα κοινωνικά στρώματα για νά ενισχύσει ή θέση του άπέναντι σέ κάποιο άλλο καί έτσι νά διεκδικήσει την ήγεμόνευση του κυρίαρχου συσσωματώματος, είτε σάν αυτόνομο μέτρο των πολιτικών για νά ισχυροποιήσουν την πολιτική ίσορροπία άσχετα ή ακόμα καί αντίθετα προς ή γνώμη των κοινωνικών τάξεων πού εκπροσωπούν, είτε τέλος σάν άποτέλεσμα έξωτερικών κινδύνων για νά ισχυροποιήσουν τό έθνικό μέτωπο.

Πάντως πρέπει νά γίνει σαφές ότι κατά τον Πουλαντζά, όσο ουσιαστικές καί άν είναι αυτές οί παραχωρήσεις — τίμημα,

πού απαιτούνται για τη διαιώνιση της ηγεμονίας του κυρίαρχου συνασπισμού, ποτέ δεν φτάνουν στο σημείο να εκχωρήσουν τεμάχιο ουσιαστικής κρατικής εξουσίας σε τάξεις που βρίσκονται έξω από τον κυρίαρχο συνασπισμό. Το κράτος παραμένει στέρεα μέσα στις άρπάγες του μπλόκ εξουσίας και των πολιτικών του εκπροσώπων.

Αυτή είναι λοιπόν μία αρκετά σχηματική συνόψιση του τρόπου με τον οποίο ο Πουλαντζάς αναλύει την εσωτερική συνθετότητα του πολιτικού επιπέδου στην αναπτυγμένη κεφαλαιοκρατία. Βλέπουμε μία σειρά από ευαίσθητες ισορροπίες που εξασφαλίζουν την ηγεμόνευση του συσσωματώματος εξουσίας από ένα τμήμα του. Κατόπιν περνάμε στην ηγεμόνευση ολόκληρου του συσσωματώματος πάνω στην κοινωνία γενικά. Και όλα αυτά μέσω πολιτικών αντιπροσώπων που διατηρούν την αυτονομία τους και συχνότατα διίστανται και αντικρούουν τις κοινωνικές δυνάμεις που εκφράζουν. Και σαν συνεκτικός κρίκος που ένοποιεί όλες αυτές τις διεργασίες στέκεται το κράτος, που εκφράζοντας συμπτυκνωμένα την πολιτική μορφή της ηγεμονίας του κυρίαρχου συνασπισμού, εν τούτοις παρουσιάζει μόνον ισχυρή εσωτερική συνοχή συνασπισμένη με την αυτονομία του από το φάσμα των κοινωνικών δυνάμεων.

III. Τά όρια της δομικής ανάλυσης: ό «αντι-ιστορισμός

Η δομική ανάλυση του πολιτικού επιπέδου από τον Πουλαντζά υπογραμμίζει με ζηλευτή ενάργεια την πολλαπλότητα των δυνάμεων που συνεισφέρουν στη συγκεκριμένη διάταξη ενός κοινωνικού σχηματισμού. Η κύρια αξία της σκέψης του έγκειται στην επιστημονικότητα, που αντιπαλεύει με θέρμη κάθε είδους προλήψεις.

Εάν ενδιαφέρεται να παράξει συγκεκριμένο έργο, ο πολιτικός οφείλει να εγκύψει στη μελέτη της συγκυρίας που τον περιτυλίγει. Δεν αρκούν πλέον οι μεγαλόστομες και κενές λόγου γενικεύσεις, τά υποστατικοποιημένα *απριόρι*, μέσω των οποίων έδρισκε μέχρι τώρα δικαιολογία ο μαρξιστής για να αποφύγει την κατάδυση μέσα στο εμπειρικό ύλικό. Ο δομισμός απορρίπτει τις μεταφυσικές αὐθεντίες, που από ένα βάθος έξω από τά επίγεια, παραδίδουν μία γενικά εφαρμοστέα γραμμή. Αντίθετα ελευθερώνεται πιά τό έδαφος για μίαν άπειρία συνειδητοποιημένων και αὐτοτελών πολιτικών όντων και όργανισμών που σκέπτονται και αποφασίζουν με βάση τά γεγονότα της πραγματικότητας. Ένώ τά πολιτικά κόμματα παύουν να είναι στρατιωτικοί μηχανισμοί για την ανέλετη εφαρμογή έκεινης της περιφημής «σιδερένιας πειθαρχίας» στη γραμμή που εκπορεύεται άνωθεν, και μετατρέπονται σε κυψέλες συλλογικά σκεπτόμενων και αγωνιζόμενων ανθρώπων που σκοπεύουν την άπτη άλλαγή μέσα από ελεύθερα προετοιμασμένη πράξη.

Οί πολιτικές αναλύσεις του Πουλαντζά έδωσαν νέο βάθος στις γενικές άρχές του Άλτουσέρ. Και παρ' όλες τις αναπόφευκτες κριτικές, αναγνωρίζονται σήμερα διεθνώς σαν μία κλασική συμβολή στην αναζωογόνηση του μαρξισμού.

Ποιά είναι όμως ή σημασία του δομικού προτύπου για τη μελέτη της ελληνικής κοινωνίας, και ποιά τά προβλήματα που ένδεχομένως προκύπτουν από την εφαρμογή του;

Πάνω άπ' όλα πρέπει φυσικά να τονιστεί ή τεράστια αξία που έχει για τον ελληνικό πολιτικό και πνευματικό χώρο γενικότερα ή έπιμονή πάνω στην επιστημονικότητα και την άμεροληψία της μεθόδου. Μέ μία νεανική και σιδαρή δροσερότητα ο δομισμός του Πουλαντζά καταπιάνεται με τό άντικείμενό του άμεσα, σαρώνοντας στην άκρη κάθε σκουριασμένη προκατάληψη. Δέν άναγνωρίζει ιερές άγγελάδες ή ταμπού. Δέν άναγνωρίζει «θεματοφύλακες» κάποιας αίώνιας μαρξιστικής αλήθειας. Συμβουλευτείται όλους τούς επιστήμονες που έχουν σε κάτι να τον διαφωτίσουν, χωρίς να προδικάζει την προσφορά τους με κριτήριο άν είναι ή όχι μαρξιστές. Αυτή ή πλατύτητα της μόρφωσης άποτελεί ένα καινούργιο στοιχείο στην ελληνική άριστερή σκέψη, που μέχρι τώρα χαρακτηριζόταν από μία μισαλλόδοξη ξερότητα και τό μηχανικό άναμάσημα μερικών άποστηθισμένων έννοιών.

Παίροντας λοιπόν στά σοβαρά τον ισχυρισμό του μαρξισμού ότι άποτελεί επιστήμη, ο Πουλαντζάς μορφώνει μία νέα αντίληψη της πολιτικής πάλης που καταλύει την παραδοσιακή ιδέα του κράτους σαν άδρανους εργαλείου στά χέρια μίας μονολιθικής κυρίαρχης τάξης. Περιγράφοντας εμπειρικά τη γενική και πολύπλοκη αυτονομία των επιπέδων πρακτικής μέσα σ' ένα ζωντανό κοινωνικό σχηματισμό, άναδεικνύει πλέον την πολιτική όπως όντως είναι, δηλαδή σαν μία ψύχραμη έκτίμηση πιθανοτήτων και έναλλακτικών λύσεων βασισμένη στη σωστή σύλληψη του συσχετισμού δυνάμεων και της ιδιαιτερότητας κάθε ομάδας που συμμετέχει στο παιχνίδι.

Η δομική μελέτη του πολιτικού δείχνει πόσο χοντροκομμένη είναι ή στρατηγική αντίληψη της πολιτικής πάλης, κατά την όποία δύο αντίστοιχα «στρατόπεδα» έξισου μονολιθικά συγκρούονται κατά μέτωπο σε μίαν άποφασιστική μάχη όπου παίζονται όλα για όλα μέσα σε μία στιγμή. Τό στρατοκρατικό πρότυπο έχει την κυρίαρχη τάξη αὐτοπροσώπως περιχαρακωμένη μέσα στο κράτος «της» τό όποιο δέν είναι παρά ένα όργανο βίας στά χέρια της για να καθυποτάξει τούς καταπιεσμένους που σε κάθε στιγμή είναι έτοιμοι να ξεσηκωθούν. Παράλληλα οί τελευταίοι τελείως μονωμένοι και άποξενωμένοι από τούς θεσμούς και τίς διαδικασίες του κράτους τό πολιορκούν σαν φρούριο και μετόχι των κεφαλαιοκρατών, φέρνοντας τούς κριούς και τούς καταπλέτες τους και ρίχνοντας τίς άνεμόσκαλες πάνω στα τείχη, την ώρα που οί έχθροί από τίς πολεμίστρες τούς ραντίζουν με βέλη και ύγρον πυρ.

Αυτή ή τόσο ρομαντική εικόνα της «άποφασιστικής σύγκρουσης» δέν στεκόταν βέβαια από μόνη της. Έντασσόταν στο γενικό διάγραμμα που τονίζει την άπαράβατη άναγκαιότητα μίας «ώριμησης» της ιστορίας προς την κορύφωση της που είναι ο σοσιαλισμός. Έτσι δέν χρειάζεται κανείς σ' αλήθεια να σκοτίζεται για τό πώς και πότε θα φτάσει ή στιγμή της μεταπικτής μάχης. Είναι άναπόφευκτη, κυφορείται. Όταν είναι κοντά θα μäs είδοποιήσουν κάπως τά σημεία. Πάντως δέν έχει πληριάσει άκόμα. Μέχρι τότε ο καθαρός έπαναστάτης περιτειχίζεται μέσα στην όχυρή γωνία του, δηλ. τό Κόμμα, και διατηρεί την ιδεολογία του άγνή για να είναι έτοιμος να

πηδήξει στο τιμόνι τήν στιγμή τής αλλαγής. 'Ο «σιδηρόδρομος τής Ιστορίας» δλέπετε καλπάζει από μόνος του στήν ἀνηφόρα. Καί τό μόνο πού μένει σέ μᾶς εἶναι νά πηδήσουμε στή ράχη του τή στιγμή πού θά περνάει από μπροστά μας. 'Απ' ὅσα ἔχουν κιόλας λεχθεῖ ἡ δομική κριτική κάνει φανερό πόσο διάτρητα εἶναι τόσο τό ντετερμινιστικό ὅσο καί τό στρατοκρατικό μοντέλο.

Εἶναι περιττό νά τονιστεῖ ὅτι, πιά βαθιά καί πιά ξεροκέφαλα ἴσως ἀπό κάθε ἄλλο τμήμα τής εὐρωπαϊκῆς ἀριστερᾶς, τό ἑλληνικό μαρξιστικό κίνημα διαποτίσθηκε ἀπό τή συνήθεια ἀναντίρρησης ὑποταγῆς στά σταλινικά θέσφατα. 'Ενώ ταυτόχρονα, μετατρέποντας τήν ἀδυναμία του νά κατανοήσῃ τήν πραγματικότητα τοῦ τόπου του σέ ἀρετή, δικαιολογοῦσε βολικά τήν ἀπομόνωσή του μέ τήν ἐπίκληση τοῦ στρατοκρατικοῦ σχήματος: ἀπλῶς ἀκόνιζαν παράμερα τά ἰδεολογικά τους ὄπλα γιά τίς ἐπικείμενες στή μακριά προθεσμία ἡρωϊκές συγκρούσεις. 'Ἡ δομική σκέψη συνεισφέρει σημαντικά στήν ἐξάλειψη αὐτῆς τῆς ὀλέθριας κληρονομιάς.

Εἶναι ὁμως τάχατες ἐλεύθερη ἀπό προβλήματα ἡ εφαρμογή τοῦ δομικοῦ προτύπου στό καντό ὕλικό τῆς ἑλληνικῆς ἐμπειρίας; 'Αναμφίβολα ὄχι. Γι' αὐτό κλείνοντας αὐτή τή γενική ἀποτίμηση πρέπει νά πούμε δυό λόγια γιά τίς δυσκολίες πού παρουσιάζει ἡ δομική ἀνάλυση.

Μιά πρώτη δυσκολία ἀπορρέει ἀπό τίς γενικές ἀρχές τοῦ δομισμοῦ μέσα στίς ὁποῖες ἐντάσσεται ἡ πολιτική σκέψη τοῦ Πουλαντζᾶ. 'Αναφέρομαι στό πρόβλημα τοῦ ἀρμονικοῦ συμβιβασμοῦ τῆς συγχρονικῆς καί τῆς διαχρονικῆς διάστασης στή σκέψη τῶν δομιστῶν.

Οἱ δομιστές ὄντως ἀποσηματοποιοῦν καί ἀπελευθερώνουν τόν ἱστορικό ροῦ, σπάζουν τά ἀφηρημένα καλοῦπια πού μέχρι τώρα τόν συμπίεζαν γιά νά ἀποκαλύψουν κατά συνέπεια τό παρθένο ἔδαφος μιᾶς ἐμπειρίας πο ἐκδλαστάνει μοναδικές καί πρωτότυπες σχέσεις, γεγονότα, πρακτικές. 'Απότοκη αὐτῆς τῆς χειραφέτησης εἶναι ἡ ἔμφαση στήν παρούσα στιγμή ὡς δομῆ διατεταγμένων ἐπιπέδων. 'Ἡ ἱστορία ἀποσηματοποιεῖται, ἀλλά ταυτόχρονα ἐμφανίζεται πλέον σάν μιά συνάρτηση, συρραφή, συμπαράταξη αὐτοτελῶν δομῶν, χωρίς πιά τή «σιδερένια ἡ μαθηματική δεβαιότητα» τῶν γενικῶν νόμων πού μᾶς ἐγγυῶνται τόν τρόπο μετάβασης ἀπό τή μία στήν ἄλλη.

'Ο ἐστιασμός μας εἶναι τώρα πάνω στήν ἐσωτερική σύσταση τῆς δομῆς, στήν ἐσωτερική κατασκευή τῶν ἐπιπέδων μέ τήν ἀπειρία τῶν στρεβλώσεων καί τῶν ἀναντιστοιχιῶν: αὐτές εἶναι πιά τό ἀντικείμενο τῆς ἐπιστήμης. Τό κύριο καθήκον εἶναι ἡ ὀρθή γνώση αὐτῶν τῶν ἀλληλοσχέσεων, γιατί αὐτές εἶναι ἡ μόνη πραγματικότητα πού μᾶς δίνεται ἄμεσα στήν ἐμπειρία.

'Αλλά ὅπως εἶναι φυσικό κάτω ἀπό αὐτό τό πρίσμα τό πρόβλημα τῆς ἱστορικῆς κίνησης ὑποβαθμίζεται. Θεωρητικά ἡ γνώση τῶν συντενόμενων δυνάμεων μέσα στή δομῆ θά μᾶς παρέξει καί ἕνα αἶσθημα γενικότερης κατεύθυνσης. Εἶναι ὁμως τόσο πολύπλοκη ἡ διαδικασία γιά νά φτάσῃ κανεῖς σ' αὐτή τή γνώση, πού ἀγγίζει τό ἀνεξάντλητο, καί ἄρα ἐκ τῶν πραγμάτων τό πρόβλημα τῆς ὑπέρβασης τῶν ὀρίων τῆς δεδομένης δομῆς καί τῆς γένεσης μιᾶς ἄλλης ἀναβάλλεται ἐπ' ἀόριστον. 'Αλλά ὕστερα, ἀκόμα κι ἂν πετύχουμε αὐτό τό αἶσθημα μιᾶς γενικότερης τροχιάς πού προβάλλεται πέρα ἀπό τό Τώρα, δέν ὑπάρχει

τίποτα τό ἀπόλυτο σ' αὐτό. Μέσα στή ζέση τῆς συμπλοκῆς ἀντίρροπων τάσεων μιά ἀπρόβλεπτη ἀναδιάταξη δυνάμεων τήν ἐπόμενη στιγμή εἰσάγει νέες περιπλοκές πού ἀνατρέπουν τίς πιθανότητες πού μέχρι τώρα ὑπερίσχυαν. 'Ἡ φορᾶ καί τό νόημα τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι παρουσιάζονται ἔτσι πολύ πιά προβληματικά, ἐάν παραβληθοῦν μέ τήν ψεύτικη δεβαιότητα τῶν χυδαιομαρξιστικῶν σχημάτων.

Κάτι τέτοιο εἶναι ὑγιές: δέν σοῦ ἐπιτρέπει νά ἐπαναπαύσῃ στήν αὐτόματη κίνηση τῆς ἱστορίας γιά νά σέ πάει, σάν κύμα πού σέ σέρνει στή ράχη του, πρὸς τά ἐμπρός, ἢ γιά νά ἀποσεῖσεις τίς εὐθύνες ἀπό τούς λαθμένους χειρισμούς σου. 'Αλλά γενικά ὁ δομισμός δέν προσφέρει μόνο μιάν ὑγιά ἀμφισβήτηση τῶν κουφονόων κατασκευῶν τοῦ χυδαιομαρξισμοῦ. 'Ἡ ἴδια ἡ ἐσωτερική λογική τοῦ συστήματος μᾶς παρασύρει πρὸς τήν ἐνδοχώρα τῶν δομῶν, μακριά ἀπό τά ἱστορικά τους σύνορα. 'Εκ τῶν πραγμάτων ἡ ταξινόμηση καί διάταξη τῶν συστατικῶν στοιχείων εἶναι τόσο λεπτή καί ἐπίπονη διαδικασία πού καταλαμβάνει τόν κύριο ὄγκο τῆς θεωρητικῆς προβληματικῆς. 'Ἡ αὐτόνομη διακύμανση τῶν διαφόρων μεταβλητῶν ἐντός τῆς δομῆς παράγει ἕνα τέτοιο πλοῦτο συνδυασμό, πού γιά νά παραμείνεις ἐπιστημονικά τίμιος δέν ἔχεις τό δικαίωμα νά χρίσεις τή μιά ἢ τήν ἄλλη μακροπρόθεση προοπτική μέ δεβαιότητα. 'Ἡ «μακριά προθεσμία» λίγο πολύ ἐξαερῶνεται σάν μυθολογικός ἀντικατοπτρισμός στή σκέψη τῶν δομιστῶν, πού ἀντιδρῶν μέ τόν τρόπο αὐτό στή σταλινική κατάχρησή τῆς. 'Ἐτσι μιά ριζική ἀοριστία καί ἀβεβαιότητα ἀγγαλιάζει σάν ὀμίχλη τό ἱστορικό τοπίο. Τό πλατύτερο νόημα τῆς ἱστορίας γίνεται πιά ἀνεξερεύνητο, πιά ἀμφίβολο. 'Ἡ συνολική φορᾶ τῆς δέν μπορεῖ πλέον νά χαραχθεῖ ἀπό τή σκοπιά τῆς ἰσχύουσας συγκυρίας. 'Οποῖος καταπιάνεται μέ κάτι τέτοιο ἀναγκαστικά ἀποπροσανατολίζεται. 'Ἡ μανία νά ἐγγυηθεῖς τήν τελική ἀπόληξη τῶν προσπαθειῶν σου καταντάει φροῦδος δραματισμός ἀπό τό περιθώριο, πού ἀναιρεῖ τήν πράξη. 'Αλλά κατά τόν Γκαῖτε ἡ ἀρχή θρῖσκεται στό θάρρος νά πράξεις, καί ἐπιτυχημένη πράξη ἐξυπονοεῖ τήν πλήρη γνώση τῆς δομῆς μέσα στήν ὁποία λαμβάνει χώρα. Δέν εἶναι πῶς οἱ δομιστές ἀρνοῦνται ἀνοιχτά τήν ἱστορία (μερικοί μὴ μαρξιστές δομιστές φτάνουν ὡς κι αὐτό τό σημείο). 'Αλλά ἐκ τῶν πραγμάτων δέν τούς σαγηνεῖ σάν ἐνοποιημένο σύστημα νόμων. Βρίσκουν τή δεβαιότητά τους – ὄση δεβαιότητα προσφέρει ἡ ἐπιστήμη – στή συγκεκριμένη μελέτη τοῦ Τώρα. Κάτω ἀπό τό ἴδιο τό βάρος τῶν μεθοδολογικῶν τους ἀρχῶν στρέφονται πρὸς τό παρόν, προσπαθώντας νά ἀποτυπώσουν τή δομῆ του ὅσο γίνεται πιά λεπτομερειακά, σάν ἕνα φωτογραφικό στιγμιότυπο. 'Οπως ὁμως μιά διαδοχῆ διαφανειῶν δέν κάνει μιά κινηματογραφική ταινία, ἔτσι καί μιά παράθεση ἀκίνητοποιημένων δομῶν δέν παρέχει γνήσια ἱστορική αἶσθηση.

'Ἐτσι καί στόν Πουλαντζᾶ. Μιλῆσαμε πιά πάνω γιά τόν κατηγορικό ἀντι-ιστορισμό του. Καί πράγματι δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἱστορία δέν ξετυλίγεται μέ τόν τρόπο πού ὑποστηρίζουν οἱ ἀντιεπιστημονικοί μύθοι τοῦ ἐγελιανισμοῦ καί τοῦ χυδαιομαρξισμοῦ, δηλαδή σάν «αὐτο-εκφραζόμενη» ὀλότητα, σάν ὑπερδατικό 'Υποκείμενο πού ὠριμάζει γραμμικά μέσα στήν ἱστορική ἐμπειρία καί πετυχαίνει ὄλο καί πιά ὀλοκληρωμένες μορφές τῆς προσωπικότητάς τῆς μέχρι νά φτάσῃ τό Τέλειο.

Ἄλλά δὲν ὑπάρχει ἀραγε μιά τρίτη ἐκδοχή ἱστορισμοῦ, πού χωρὶς νά πέφτει στίς μυθολογήσεις καί στούς διασμούς τῶν ἰδεολογιῶν πού ἀποστρέφεται ὁ Πουλαντζᾶς, ἐν τούτοις τοιμᾶ νά παρακολουθήσει τήν ἱστορική γένεση καί μόρφωση τῶν διαφόρων στοιχείων καί νά τούς προσδώσει ἔτσι ἕνα γνήσιο ἱστορικό βάθος χωρὶς τό ὁποῖο δέν εἶναι πλήρως κατανοητά; Μήπως κάθε ἱστορική σύλληψη ἐνός φαινομένου, πού ἀναζητᾶ τίς ρίζες του μέσα σέ προηγούμενες δομές, πρέπει νά καταλήξει ἀναγκαστικά στήν ἐγελιανή παραποίηση τοῦ γίγνεσθαι; Μήπως κάθε ἀπόπειρα νά θγοῦμε ἔξω ἀπό τά ὄρια τῆς «παρούσας δομῆς» μᾶς παραδίνει ἔρμαια στό σίφουνα τῆς ἰδεολογίας τοῦ υπερδρατικῆ Ὑποκειμένου; Σ' αὐτά πρέπει νά ἀπαντήσουμε μέ ἕνα ἀποφασιστικό ὄχι.

Κι ὅμως ἐπειδή τόν Πουλαντζᾶ τόν ἀπασχολεῖ τόσο ἐντονα ἡ ἀνατροπή τῶν μύθων τοῦ ἀντιεπιστημονικοῦ ἱστορισμοῦ δέν αἰσθάνεται ἀνετα νά ἀποτολήσει τήν ἱστορική ἀναδρομή πού δέν στρεβλώνει καί δέν ἀπλουστεύει. Αἰσθάνεται καλά προστατευμένος μέσα στό δομικό οἰκοδόμημα πού ὑψώνει, χωρὶς νά βλέπει τήν ἀνάγκη νά ἐρευνήσει τήν ἱστορική καταβολή τῶν στοιχείων πού συμπλέκονται μέσα στή δομή, τήν ὁποία περιγράφει οὐδέτερα.

Γιά νά γίνει σαφέστερο αὐτό: τό δομικό πρότυπο ἐπιμένει διά μακρῶν στήν αὐτόνομη ἀποτελεσματικότητα μέσα στό σχηματισμό τῶν ἐθνικῶν χαρακτηριστικῶν, τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων καί τῆς ἰδεολογικῆς κληρονομιάς. Ἄλλά ἡ ἀπλή ἀναφορά καί ἀπαρίθρηση αὐτῶν τῶν στοιχείων καταντᾶει λόγος ἀφηρημένος καί κενός, ὅταν δέν προχωράει σέ μίαν οὐσιαστική διερεύνηση ὄχι μόνο τῆς «δομικῆς λειτουργικότητος» αὐτῶν τῶν παραγόντων μέσα στό ἰσχύον σύστημα, ἀλλά καί σέ λεπτομερῆ ἐπισκόπηση τοῦ τρόπου μέ τόν ὁποῖο τό παρελθόν τους μέσα στήν ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐπέτρεψε σ' αὐτά τά στοιχεία (π.χ. προοδευτικός καί ἀντιδραστικός ἐθνικισμός, ἀτομισμός, δημοκρατία, ὀρθοδοξία κτλ. κτλ.) νά ἀποκτήσουν τή σημερινή τους βαρῦτητα.

Στήν πολιτική σκέψη τοῦ Πουλαντζᾶ τό ἱστορικό παρελθόν εἶναι ἀπτόν. Ἐνῶ εἶναι ἀπείρως πῶ παραγωγικό –καί ἐπιφελές γιά τήν ὀρθότητα τῆς ἴδιας τῆς δομικῆς ἀνάλυσης– νά ἀναγνωρίζεται ὅτι τό παρελθόν εἶναι ζωντανό καί ἐνεργό μέσα στό δομημένο τώρα, φορῶντας τό προσωπεῖο ἐκείνου ἢ τοῦ ἄλλου στοιχείου πού ὑπεισέρχεται καί καθορίζει τήν παρούσα δομή.

Ὁ δομισμός συντάσσει, ταξινομεῖ, περιγράφει, ἀξιολογεῖ τό ἐμπειρικά δεδομένο. Αὐτές οἱ ἐπιστημονικές πράξεις ἀποτελοῦν τό κέντρο βάρους τοῦ συστήματός του. Ἄλλά ἑξαιτίας αὐτῶν τῶν προτιμήσεων ἡ διαχρονικότητα, ἡ ἱστορικότητα τῶν συστατικῶν καί τῶν ἐπιπέδων τῆς δομῆς παραγνωρίζεται. Κάθε ἱστορική ἀνάλυση λοιπόν ἀναστέλλεται κάτω ἀπό τό φόβητρο τοῦ «ἱστορισμοῦ».

Ὅταν λοιπόν λέμε ὅτι «ἱστορικές συνθήκες καί ἐμπειρίες» προκαθόρισαν τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἡ τάδε ἰδεολογία καί πρακτική χρωματίζει τήν παρούσα συγκυρία, δέν ἔχουμε πει ὅσα ἔχουμε νά ποῦμε. Ἀκόμα κι ἂν περιγράψουμε ὅσο γίνεται πῶ ἐξαντλητικά πῶς ἀλληλοσυμπλέκονται οἱ ἱστορικές καί ἐθνικές μνήμες τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ μέσα στή σημερινή συγκυρία, πάλι δέν ἔχουμε τελεώσει. Αὐτό πού μένει εἶναι ἐξίσου σημαντικό. Εἶναι ἡ λεπτομερῆς ἱστορική ζήτηση τῆς γένεσης

καί τῆς ἐξέλιξης μέσα ἀπό τούς αἰῶνες, αὐτῶν τῶν στοιχείων καί τοῦ τρόπου πού διώθηκαν ἀπό τά ἐνεργά ἄτομα, ὁμάδες καί τάξεις. Εἶναι ἡ ζήτηση τοῦ πῶς βοήθησαν τό ἀνερχόμενο ἔθνος νά διατηρήσει τήν κοινωνική καί πολιτιστική του συνοχή κάτω ἀπό μιά σειρά δουλεῖες καί νά θρεῖ ἀπό πάνω τή δύναμη νά ἐγκαινιάσει μιά σειρά ἀγῶνες (πού συνεχίζονται μέχρι σήμερα) γιά μιά καινούργια καί ἀνεξάρτητη ζωῆ πιστή στίς παραδόσεις του.

Ἔτσι μόνο θά δικαιολογήσουμε γιατί κάτω ἀπό τίς σημερινές περιστάσεις πρέπει νά τά λάβουμε ὅλα αὐτά ὑπόψη μας σάν ζωντανούς καί συχνά καθοριστικούς παράγοντες. Ἡ δομική ἐξήγηση ὅτι πρέπει νά τά περιλάβουμε ἀπλῶς καί μόνο γιατί «ὑπάρχουν» μέσα στήν τωρινή ἐμπειρία δέν εἶναι ἀρκετή.

Ὅχι. Τό ἔργο τοῦ ἱστορικοῦ τῶν κοινωνιῶν καί τῶν ἰδεῶν δέν εἶναι ἀπαραίτητα μολυσμένο ἀπό τόν ἐνοχο ἱστορισμό πού πολεμᾷ ὁ Πουλαντζᾶς. Ἀντίθετα μιά σωστή ἀνασυγκρότηση τῆς ἱστορικῆς πορείας ἐνός λαοῦ, πού ἐξηγεῖ πῶς ὀρισμένες ἀξίες (π.χ. ἐθνισμός καί δημοκρατία) χρησίμευσαν σάν κέντρισμα ἐνοποιητικῆς μιάς ὁλόκληρης πορείας ἀγῶνων εἶναι ἀπαραίτητη γιά νά ἄρει τόν ἐνδημικό ἐπιστημονικό ἐμπειρισμό καί ἀγνωστικισμό τῆς δομικῆς σκέψης.

Ἐάν οἱ ἔθνοιες ἔθνος, πολιτιστική κληρονομιά, ἀγωνιστικές παραδόσεις ἔχουν μίαν οὐσιαστική λειτουργικότητα μέσα στό δομικό πρότυπο –ὅπως σωστά ἐπιμένει ὁ Πουλαντζᾶς– τότε εἴμαστε ἐκ τῶν πραγμάτων ὑπόχρεοι νά ἀκολουθήσουμε τή διαχρονικότητά τους. Θά ἦταν παράλογο ἀπό τή μιά νά ἀναγνωρίζουμε τήν καθοριστική τους συμβολή στή διαμόρφωση τῆς σημερινῆς συγκυρίας, καί ἀπό τήν ἄλλη –παίρνοντας πίσω μέ τό ἀριστερό ὀ.τι δώσαμε μέ τό δεξιό– νά ἀρνούμαστε τήν ἀνάγκη γιά μιά διαχρονική ἐξέτασή τους. Κάτι τέτοιο δέν θά ἦταν μόνο ἀνακόλουθο, ἀλλά θά ἔβαζε τεράστιους φραγμούς σέ μίαν ὀρθή ἐρμηνεία τῆς ἑλληνικῆς πραγματικότητας, τό σημερινό σχῆμα τῆς ὁποίας ἀπορρέει σέ σημαντικό βαθμό ἀπό τόν τρόπο πού οἱ Ἕλληνες κατανόησαν καί ἐσωτερικέυσαν κατά καιρούς τό παρελθόν τους σέ ὅλη τήν ἔκταση καί τό βάθος του. Σ' ἕνα χώρο κατεξοχῆν ἱστορικό ὅπως ἡ Ἑλλάδα τό δομικό μοντέλο πρέπει νά ἀποφύγει νά ἀποφράξει τούς διαύλους τοῦ ἱστορικοῦ καί τοῦ ἐθνικοῦ προβληματισμοῦ. Γιατί σέ τέτοια περίπτωση ἀπό πολυτιμότερη μεθοδολογική ὑπόμνηση πού εἶναι, θά καταστήσει ἄλλο ἕνα ἄσαρκο καί ἀφηρημένο σύστημα ἐθνιῶν πού ἀρνεῖται νά καταδυθεῖ στήν πραγματικότητα καί νά διδαχτεῖ ἀπ' αὐτήν. Ἀπό κεί πού μᾶς καλοῦσε νά ξαναβιώσουμε τή μοναδική καί πρωτότυπη ἱστορική μας ταυτότητα, θά ἔφτανε μέ τόν παραπάνω τρόπο νά μᾶς ἀπαγορεύει νά ψαύσουμε τήν ἱστορική μας μνήμη σέ ὅλο της τό βάθος σέ ὄνομα μιάς κάποιας ἀπολυτοποιημένης «Δομῆς» πού δῆθεν μᾶς φυλακίζει ἐρμητικά μέσα στό Τώρα.

Ἀπό τό δομικό σχῆμα λείπει συχνά τό ἱστορικό βάθος, ἡ διαχρονική προοπτική τόσο πρὸς τά ἐμπρός ὅσο καί πρὸς τά πίσω. Συχνά ὁ δομισμός ἀπαξιώνει ἢ ἀδυνατεῖ νά ἐντάξει τήν ἀντικειμενική περιγραφή τοῦ δεδομένου μέσα στή ζωντανή ἔρη τῆς ἱστορίας τοῦ λαοῦ, ἡ ὁποία στήν περίπτωση τῶν Ἑλλήνων σάν ἕνα μεγαλειώδες σφράγισμα τῆς ἱστορικῆς ἐμπειρίας τοῦ ἀνθρώπου καί μέ τό ἄλλο σκαλίζει τά πῶς ὑπέροχα τοπεῖα τοῦ μέλλοντος. Ὅταν μιλάμε γιά «ἐθνική ταυτότητα» δέν πρέπει νι

διατάζουμε να νοήσουμε και να αγαλιάσουμε τον πλούτο δημιουργικής εμπειρίας που κρύβει ο τύπος αυτός. Άλλιώς η δομική ανάλυση δεν θα τινάξει ποτέ γνήσιες ρίζες στο έδαφος του τόπου μας (όπως ή ίδια ή ιδέα της απαιτεί), ποτέ δεν θα μεταβληθεί σε αυτόχθονη προβληματική που μάς βοηθάει να ξαναγυρίσουμε στον έαυτό μας, παρά θα καταντήσει μηχανικό άναμάσημα ξενοφερμένων έννοιών.

IV... και ό «άντι-ανθρωπισμός».

Τό επόμενο μεγάλο θέμα που πρέπει να θιγεί είναι εκείνο του «θεωρητικού άντι-άνθρωπισμού» του δομικού μοντέλου, όπως τον εγκαινίασε ό Άλτουσέρ και τον άναπαράγει ό Πουλαντζάς. Άπό την πρώτη στιγμή ή στόχευση των μαρξιστών δομιστών κυνηγούσε έναν «άριστερό άντισταλισμό», ό όποιος δεν θα έπεφτε στην παγίδα ενός δεξιού, όπως τό έβλεπαν, «φιλελευθερισμού» που άντιστρατεύεται την ύλιστική και δλοιστική βάση του μαρξισμού. Τέτοιες δεξιές δήθεν άρχές ήταν κατ' αυτούς ό άνθρωπισμός, ή νέα έμφαση στα δικαιώματα του άτόμου και στην άντιπροσωπευτική δημοκρατία, που προέκυψε κατά φυσικό λόγο από την καταγγελία των εγκλημάτων του σταλινισμού.

Όπως έχει κιόλας άναφερθεί, ό Πουλαντζάς δηλώνει κατηγορηματικά ότι μιά έπιστημονική θέαση της κοινωνίας (άπό τή δομική σκοπιά) νοεί τά άτομα μόνο και μόνο ως «στηρίγματα» ή «μετόχους» δομών και συστημάτων, άπό τά όποια ζυμώνονται και καθορίζονται κατ' άποκλειστικότητα. Ό δομισμός άπορρίπτει πλήρως την έλευθερία της βούλησης, και παραμελεί την άυτεξούσια δράση του ύποκειμένου σάν «ψυχολογικό» πρόβλημα που δεν άφορά την κοινωνική «έπιστήμη».

Πάνω σ' αυτή την άντίληψη πρέπει να λεχθούν τά εξής: ότι ή Ίστορία δεν είναι όντως Ύποκείμενο δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν ύποκείμενα μέσα στην ίστορία. Ότι ή Τάξη δεν είναι Ύποκείμενο που ώριμάζει άναγκαία από τό οικονομικό στο πολιτικό στάδιο της πρακτικής της δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν ύποκείμενα μέσα στις τάξεις.

Τό πρόβλημα με την παραπάνω άντίληψη είναι ότι διαταράσσει την καλοζυγιασμένη διαλεκτική ίσορροπία μεταξύ του άτόμου και της όλότητας που είχε επιτύχει ό Μάρξ. Όπως είναι γνωστό κατά τον τελευταίο οι άνθρωποι φτιάχνουν την ίστορία τους αυτόβουλα μέν και άυτεξούσια, αλλά κάτω από συνθήκες που δεν έλέγχουν άπόλυτα επειδή τίς κληρονομούν άπό τό παρελθόν.

Οι ίδιες αυτές του Μάρξ καθρεφτίζουν με άκρίβεια την πολυπλοκότητα του εμπειρικού γίνεσθαι, χωρίς να άπαλείφουν κανένα από τους παράγοντες που συμμετέχουν στή διαμόρφωσή του. Ό Μάρξ δεν ίσχυρίστηκε ότι ή άναμφισόητη ένταξη του άτόμου σε ένα γενικότερο σύνολο άναιρεί την προσωπικότητα, την άτομική συνείδηση και τή βούλησή του. Άλλά μόνο τίς περιχαράσσει και βάζει όρους στή λειτουργία τους που πρέπει να έσωτερικευθούν, και άλλοτε γίνονται άποδεκτοί, άλλοτε άπορρίπτονται από τό επαναστατημένο ύποκείμενο που μέσα από τή συλλογική πράξη ύποσκελίζει τά όρια του παρόντος ζητώντας μιάν άνώτερη δομή. Κατά τους δομι-

στές όμως τό ύποκείμενο δεν ύπάρχει σάν πηγή επηρεασμού τής δομής. Ό τρόπος με τον όποιο τό άτομο συνειδητοποιεί την κοινωνική του κατάσταση, τά ύπαρξιακά προβλήματα που του γεννούν οι έξωτερικοί καταναγκασμοί, και ή προσωπική παρόρμηση προς δράση άνανευτική του κόσμου που έτσι δημιουργείται, όλα αυτά είναι «ίδεολογικές» προβληματικές που άφήνουν άδιάφορους τους δομιστές.

Άυτό που γι' αυτούς βαραίνει άποκλειστικά είναι ή άλλη-λοσουσχέτιση των επιπέδων τής δομής. Οι άναντιστοιχίες και διαφορές φάσεων μεταξύ των σφαιρών πρακτικής παράγουν την κοινωνική κίνηση που παρασέρνει τό άτομο προς μιά κατεύθυνση που δεν πηγάζει καθόλου από αυτό. Οι δομές σκέπτονται, πράττουν, βούλονται, διαλέγουν, έκτελούν, αλλάζουν, προχωρούν, και τό άτομο άπλώς και μόνο συμμετέχει σ' αυτές τίς έξωγενείς προς αυτό διεργασίες.

Ή θέση αυτή είναι έξαιρετικά άμφιλεγόμενη. Άποτελεί όμως βασική μεθοδολογική ύπόθεση του δομισμού, από την όποία άντλεί την «έπιστημονικότητα» και τον «καθαρά μαρξιστικό» ύλισμό του. Ποιό τίμημα όμως πληρώνουν οι δομιστές γιά να ίσχυρισθούν μιά τέτοια άνεπίληπη «καθαρότητα»;

Άναφερθήκαμε πιό πάνω στις δυσκολίες που άντιμετωπίζει ό δομισμός στο να σχεδιάσει τή μετάβαση από δομή σε δομή, άρκούμενος μόνο στην έσωτερική περιγραφή τής ίσχύουσας συγκυρίας και στην (πολύ σωστή και πολύτιμη) διαπίστωση τής πολλαπλότητας των πιθανοτήτων μετασχηματισμού της. Ίσως όμως αυτή ή έγγενής άοριστία, και ή σχεδόν έξάρθρωση τής ίστορικής συνέχειας που εκ των πραγμάτων προκαλεί, να θεραπευόταν εάν άποκαταστούσαμε την ίσορροπία άτόμου-σύνολου όπως την πρωτοδιατύπωσε ό Μάρξ.

Γιατί από τή σκοπιά τής διαλεκτικής ίσορροπίας μπορούμε να πούμε ότι τό ιδανικό του σοσιαλισμού π.χ. είναι -όχι φυσικά ή μαθηματικά βέβαιη κορύφωση τής Ίστορίας- αλλά τουλάχιστο μιά εύλογη και κοινά επιθυμητή διέξοδος από τά άδιέξοδα στα όποια έχει φέρει τον κόσμο ή ίμπεριαλιστική κεφαλαιοκρατία. Μιά διέξοδος που όλο και περισσότερο συνειδητοποιείται σάν ή ούσιαστική λύση των καταστροφικών διλημάτων από τή μεγάλη πλειοψηφία των σκεπτόμενων ανθρώπων του σήμερα.

Έχει γίνει πλέον πασιφανές ότι κάτω από τή σημερινή τάξη πραγμάτων ούτε οι ύλικές ούτε οι πνευματικές άνάγκες του μέσου άτόμου έχουν περιθώριο να έκπληρωθούν, ούτε οι δημιουργικές του δυνάμεις να άναπτυχθούν και να άνθίσουν. Κι αυτό παρ' όλη την «άτομιστική» έμφαση τής κυρίαρχης ίδεολογίας. Ό άτομισμός τής κεφαλαιοκρατικής προπαγάνδας είναι τό παραπέτασμα που προσπαθεί να άποκρύψει την ήθική, πνευματική και ύλική έκμηδένιση του άτόμου κάτω από τό ίσχύον σύστημα. Τό μέσο άτομο λοιπόν έξεγείρεται γιατί ή εύγενική προοπτική τής προσωπικής έλευθερίας και χειραφέτησης τής ύποκειμενικής πρωτοβουλίας, που έδωσε τεράστια ώθηση στην επανάσταση τής άστικής τάξης, τελικά προδόθηκε, και σήμερα πιά τό άτομο καταπνίγεται μέσα στα γρανάζια μιάς τερατώδους, άυτοματοποιημένης Δομής. Άυτή είναι ή αντίφαση που περικλείνει ό ψεύτικος σεβασμός γιά τό ύποκείμενο και γιά τή δημοκρατία που διατυμπανίζουν σήμερα οι κυρίαρχες τάξεις. Άυτή είναι ή αντίφαση που συλλαμβάνουν τά καταπα-

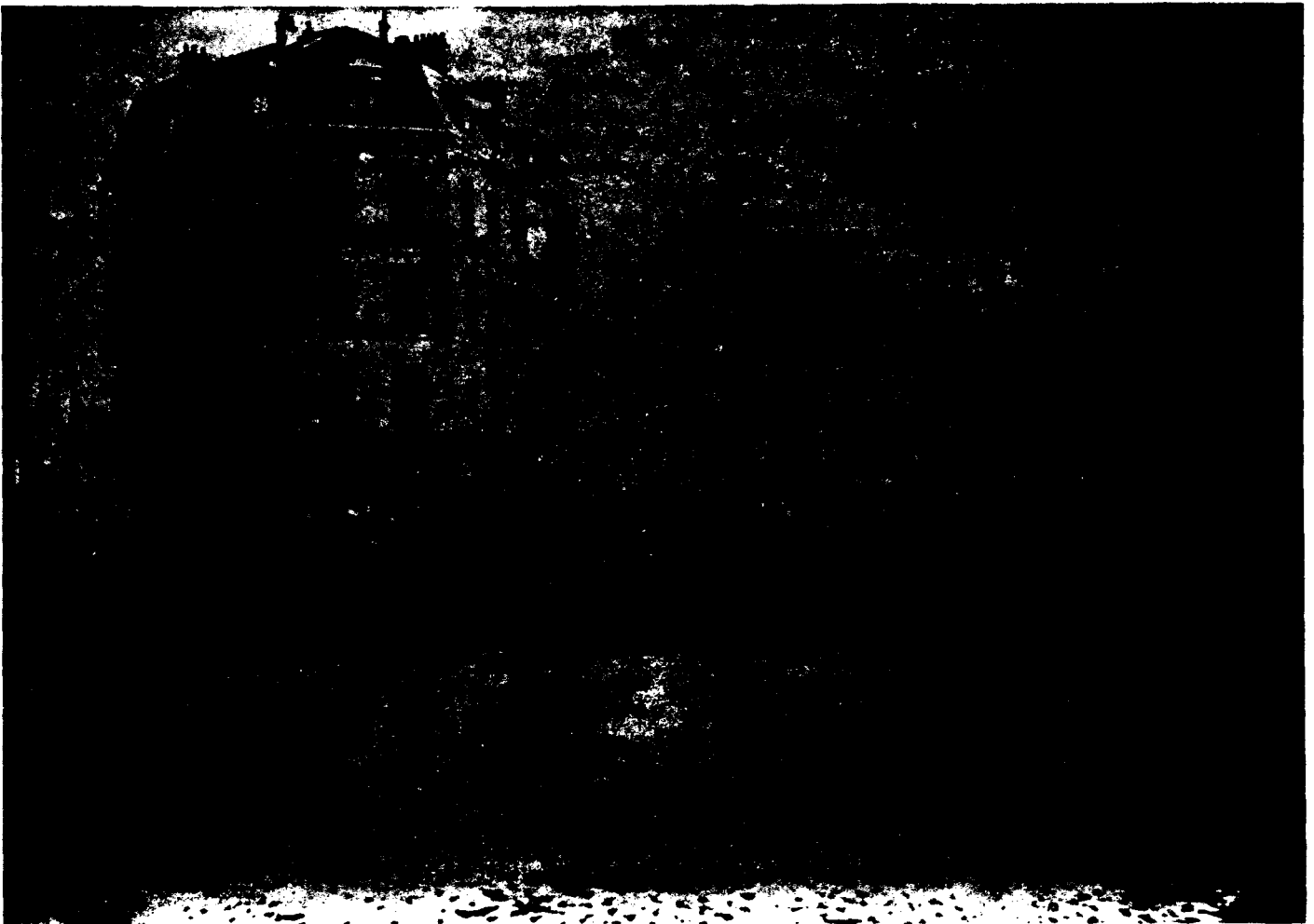
τημένα άτομα και ξεγείρονται αυτόβουλα, και συνασπίζονται για να επιφέρουν τή ριζική αλλαγή πού θά τούς επιτρέψει ακριβώς αυτό πού σήμερα τούς άρνείται ή Δομή: να πραγματώσουν δηλαδή και να βαθύνουν τά προσωπικά τους τάλαντα και ικανότητες κάτω από συνθήκες έξασφαλισμένης ύλικής εϋημερίας.

Ο καπιταλισμός δέν θά ανατραπεί επειδή έχει φτάσει σε δομικά άδιέξοδα. Αυτό είναι μονάχα μιά πλευρά του νομίσματος. Έάν λαβαίναμε μόνο αυτό ύπόψη, τότε θά έπρεπε να ήμαστε έξαιρετικά άπαισιόδοχοι για τό ένδεχόμενο αλλαγής. Τό σύστημα άποδεικνύει καθημερινά ότι διαθέτει ακόμα άφάνταστες ύλικές δυνάμεις, πού του επιτρέπουν να έκσυγχρονίζεται αλλά και να έπεκτείνεται μέ τρόπους πού δέν μπορούσε κανείς ούτε να ύποψιαστεί πριν από λίγα χρόνια. Η έκπληκτική τεχνολογία πού καθημερινά έμπλουτίζεται είναι ισχυρότατο όπλο στα χέρια των κεφαλαιοκρατών, μέ τό όποιο όλο και περισσότερο έπηρεάζουν τίς τύχες του κόσμου περιλαμβανομένου και του λεγόμενου σοσιαλιστικού. Η τεχνολογική επανάσταση είναι τό καλύτερο φάρμακο άπέναντι στις δομικές κρίσεις πού μαστίζουν τό σύστημα, αλλά θαυμαία ξεπερνιούνται για να προκαλέσουν άλλες ανώτερες πού θεραπεύονται μέ

άλλες ύψηλότερες τεχνολογικές πρακτικές κ.ο.κ. έπ' άπειρον. Από αυτήν τήν άποψη ή δομή όσο κι άν ζορίζεται, έχει περιθώρια να άφομοιώνει κραδασμούς, να διδάσκεται από τή έμπειρία και από τά έπιχειρήματα των έπικριτών της, για να παραμένει άθικτη. Η εϋλυγισία του συστήματος και ή ικανότητά του να ανανεώνεται συνεχώς για να διατηρηθεί άκέραυ είναι ένα έκπληκτικό φαινόμενο πού έχει άγνοηθεί από τούς μαρξιστές. Μιά τέτοια διεργασία είναι θεωρητικά αυτοδιαιωνιζόμενη, και από μίαν «άντικειμενική» και «έπιστημονική» σκοπιά πράγματι κανένας δέν μπορεί να προβλέψει άν, πώς και τότε θά ανατραπεί.

Πραγματικά ύπάρχουν λοιπόν σοβαρότατες δομικές κρίσεις. Αλλά άν παραβλέψουμε τόν παράγοντα των άφυπνισμένων μαζών, και στην τελευταία ανάλυση του χειραφετημένου και αυτενεργού ύποκειμένου πού είναι ή συστατική μονάδα τής «μάζας», εκείνες δέν άποτελούν άφ' έαυτές ικανή συνθήκη για τήν αλλαγή. Η μετάβαση από τόν ένα στον άλλο σχηματισμό γίνεται αναπόφευκτη (κατά τή γνωστή διατύπωση) μόνον όταν οι κυρίαρχες τάξεις δέν μπορούν και οι κυριαρχούμενες δέν θέλουν να συνεχίσουν στην προηγούμενη σχέση.

Ο σοσιαλισμός προβάλλει σαν τό δράμα πού εμπνέει τόν

κόσμο νά τραβήξει μπροστά μόνο και μόνο γιατί ή δομική ανεπάρκεια του κεφαλαιοκρατικού συστήματος επενεργεί πάνω στην προσωπικότητα, τό νου, στά συναισθήματα, στίς επιθυμίες, στίς φιλοδοξίες του υποκειμένου.

Η *διωμένη* πλέον *άτομικά* άνικανότητα του τωρινού συστήματος νά προσφέρει ύλική και πνευματική ολοκλήρωση στό μέσο άνθρωπο, όπως διατυμπανίζει ή επίσημη ιδεολογία του, άποτελεί τό υπαρξιακό έναυσμα πού συγκλονίζει την ύποκειμενική συνείδηση και χαλυδώνει την προσωπική βούληση, έξωθώντας πρὸς ανανεωτική τής κοινωνίας πράξη. Στο βαθμό πού — όσο αντικειμενικά όξεία κι άν είναι ή έκμετάλλευση μέσα στό σύστημα — ό κοινός άνθρωπος δέν την συλλαμβάνει συνειδησιακά και δέν έχει έσωτερική εμπειρία μιάς έξαθλιωμένης ζωής έπειδή του προσφέρονται διάφοροι διέξοδοι, τότε δέν έχουμε βρασμό άλλαγής. Χωρίς την έξεγερμένη συνείδηση τό σύστημα είναι άσειστο.

Ό σοσιαλισμός δέν είναι επιθυμητός επειδή είναι «δομικά άρτιος» (μιά πολύ άμφισθητήσιμη πρόταση). Ούτε επειδή είναι αισθητικά πιό ολοκληρωμένος και ή άναντιστοιχία των επιπέδων δέν θά προκαλεί τόσες πολλές τριβές. Παρά μόνο και μόνο επειδή τό άτομο τής κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας σέ κάποιο κρίσιμο σημείο άρχίζει νά αισθάνεται τό βάρος τής ύλικής καταπίεσης και την άσφυκτική στενότητα των πνευματικών όριζόντων μέσα στην Ισχύουσα δομή. Η άνατροπή του καπιταλισμού θά προέλθει λοιπόν μέσα από τόν ίδιο τόν καπιταλισμό, όταν όλες οι επαναστατημένες συνειδήσεις θά συνενωθούν σέ ένα ρωμαλέο ποταμό πού θά συντρίψει τά φράγματα πού σήμερα τόν περιφράζουν. Η ανεπάρκεια του αντικειμενικού συστήματος τυπώνεται πάνω στην συνείδηση του ατόμου κατά τρόπο ανεπανάληπτα προσωπικό και μόνον έτσι μεταφράζεται σέ άπόφαση πάλης. Γι' αυτό και λέμε ότι τό άτομο ξαναανώθει τή βαθιά έσωτερική του έλευθερία τή στιγμή πού δίνεται όλόψυχα σ' αυτό τόν άγώνα. Άλλιώς, άν παραδεχτούμε ότι ή έννοια άτομο δέν ύπάρχει, τότε δέν μās μένουν παρά τερατώδεις και άπολυτοποιημένες δομές πού παρελαύνουν στην όθόνη τής Ιστορίας χωρίς είρμό.

Οι κριτικές αυτές παρατηρήσεις δέν είναι καθόλου πρωτότυπες. Βασίζονται κύρια στίς ιδέες του Μάρξ, σύμφωνα με τίς όποιες ή μετάβαση από τόν καπιταλισμό στό σοσιαλισμό ταυτίζεται με τή μετάβαση από τό βασιλείο τής αναγκαιότητας στό βασιλείο τής έλευθερίας. Τό τελευταίο προϋποθέτει τό μαρξισμό του κράτους και την έξάλειψη των τάξεων. Εάν ή *άταξική* κοινωνία δέν είναι μιά συλλογή πλήρως άποδεσμευμένων, άτεξούσιων, ενεργητικών, πολυτάλαντων και πολύπλευρων ατόμων, πού έχουν άποτινάξει πάνω από τή συνείδησή τους τό ζυγό κάθε λογής όλοτήτων πού σήμερα άπαιτούν νά σκέπτονται και νά ενεργούν «γιά λογαριασμό» των άδρανοποιημένων ύποκειμένων, τότε τί άλλο μπορεί νά είναι; Και άν ή άπελευθέρωση του ατόμου από τή δουλεία τής ταξικής κοινωνίας είναι τό τελικό αίτιο, ό ενεργοποιός σκοπός και κινητήριο ιδανικό γιά τό όποιο διεξάγονται σήμερα τόσες σκληρές μάχες και ύποφέρουν εκατομμύρια συγκεκριμένοι άνθρωποι με σάρκα και όστά, τότε πώς μπορούμε νά Ισχυριζόμαστε ότι τό άτομο, ή συνείδησή του, ή ύλική του εϋημερία και πνευματική του έλευθερία είναι έννοιες πού δέν μετρούν στην λειτουργία τής κρατούσας δομής;

Ό έθελοντής άγωνιστής πού παίρνει τή θέση του στην μάχη γιά ένα δίκαιο κόσμο δέν δίνει τό είναι του γιά κάποια δομή πού θά λειτουργεί άρμονικότερα. Αυτό είναι άφηρημένη θεωρητικολογία. Όποιος θέλει νά είναι δντως ριζοσπαστικός άς κατέβει ως τίς ρίζες, κι οι ρίζες τής κοινωνίας είναι ό ζωντανός άνθρωπος, όπως έλεγε κι ό Μάρξ. Και αυτό πού ό ζωντανός άνθρωπος αισθάνεται και συλλογίζεται είναι ότι κάτω από τή σημερινή τάξη πραγμάτων έχει έξαθλιωθεί: με δυσκολία επιζεί, και γιά νά κατορθώσει τή μαύρη αυτή επιβίωση πρέπει νά θυσιάσει τίς εϋγενικότερες και ύψηλότερες φιλοδοξίες και δραματισμούς πού έθρεψαν τή νιότη του. Γιά νά επιζήσει ζωικά πρέπει νά άπαρνηθεί και νά μισήσει τόν εαυτό του. Βλέπει τίς δημιουργικές δυνάμεις και όρμές του νά μαραίνονται μέσα του, και νά καταντάει ένα πλάσμα μαραγγιασμένο, κωλοδό, πού έκτελεί μηχανικές και άσκεπτες κινήσεις του χεριού και του μυαλού πού δέν τό άφορούν, παρά πλουτίζουν κάποιους Κυρίους στους όποιους έχει άνεξήγητα ύποταχθεί. Είναι αυτό πού θά τόν κάνει τελικά νά έξεγερθεί, με τή θέληση νά μίν ύποφέρουν και τά παιδιά του την ίδια τύχη. Ξεσηκώνεται γιατί άκριβώς άπηύδησε από την τυραννία τής ξένης και έχθρικής δομής πάνω στό άτομό του, και ζητάει νά πάρει ξανά την τύχη του στα δικά του χέρια. Γι' αυτό δέχεται νά θυσιαστεί γιά ένα καθεστώς πού πρωταρχικό σκοπό του θά τάξει την έξυπνότητα και την προαγωγή του κάθε ατόμου πέρα από τάξεις, και όχι την καταδυνάστευσή του στό όνομα «γενικών σκοπών» πού έκπορεύονται από μυσηριώδη κι άνεξέλεγκτα κέντρα.

Εάν όλες αυτές οι ιδέες, πού άποτελούν τό αίμα μέσα στίς φλέβες του σοσιαλιστικού κινήματος από την εποχή πού πρωτοεμφανίσθηκε, δέν Ισχύουν, τότε οι δομιστές πρέπει νά βγούν και με παρηγορία νά διακηρύξουν ότι όλα αυτά άνήκουν στην σάπια άπόφωση, τό «Ιστοριστικό» παρακλάδι του μαρξισμού πού πρέπει νά άποκοπεί. Άλλά κι άν τό τολμήσουν αυτό είναι βέβαιο ότι δέν θά τους άκολουθήσει παρά μιά μηδαμινή πλειοψηφία, γιατί με τόν τρόπο αυτό γυμνώνουν τό σοσιαλισμό από κάθε ήθική αίγλη και κοινωνική άποτελεσματικότητα. Ό Μάρξ προσπάθησε βέβαια νά περιγράψει έπιστημονικά τή λειτουργία τής κεφαλαιοκρατικής δομής. Δέν παρέλειψε όμως νά ζωγραφίσει με χρώματα έντονα και καυτά τό μαρτύριο του έργάτη, του άντρα, τής γυναίκας και του παιδιού, πού συνθλιβονταν μέσα στους «σκοτεινούς, σατανικούς μύλους» τής βιομηχανικής επανάστασης. Όταν διαβάσει κανείς αυτές τίς περιγραφές έχει τό αισθημα ότι βιλέπει τό πάθος όλοζώντανο πάνω στην μεγάλη όθόνη του μυαλού του. Ό Μάρξ άπευθύνεται στό αισθημα του δικαίου των αναγνωστών του, γνωρίζοντας ότι ένα μεγάλο μέρος τής άπόφασης γιά δράση προέρχεται από εκεί. Είναι διαπεραστική ή ήθική του διαμαρτυρία. Κι ό σοσιαλισμός τότε προδύλλει σαν την έλπίδα γιά τή λύτρωση αυτών των τραγικά συγκεκριμένων πλάσμάτων.

Υπάρχει ένα άξιοσημείωτο παράδοξο εδώ. Ό δομισμός όρίζει τόν εαυτό του σαν έναν «άριστερό» αντισταλισμό, άπορριπτοντας τους άνθρωπιστές σαν άδιόρθωτους ιδεολόγους. Άλλά με τόν τρόπο αυτό διαχωρίζει τόν εαυτό του από την κινητήρια ιδέα του αντισταλιστικού κύματος μέσα στην άριστερά μετά από τό 1956, πού ήταν ή συναίσθηση ότι, μετά από μιά γενιά κτηνώδους επιβολής τής κομματικής και τής κοατικής δομής πάνω στην συνείδηση του άπλου άγωνιστή, είχε

φτάσει ή στιγμή νά άντιστραφεί αυτή ή έγκληματική έξίσωση. 'Ο μέσος και άπλος κόσμος, αυτά τά μέχρι τώρα άβουλα στηρίγματα των δομών, άρχισε νά φωνασκει άπαιτώντας τό σεβασμό της ανθρώπινης άξιοπρέπειας και της άτομικής συνείδησης, και την πραγματική δημοκρατία μέσα στό κόμμα και μέσα στό κράτος. Αυτές οι ιδέες ήταν τό προσάναμμα από τό όποιο φούντωσε ή μεγάλη πυρκαγιά της ανανέωσης της μαρξιστικής ιδεολογίας και πρακτικής (πού περνάει μέ τή σχηματική επικεφαλίδα του «εϋρωκομμουνισμού»).

'Ο δομισμός μέ την έπιμονή του στην παντοδυναμία των δομών και τή θεωρητική άνυπαρξία του ύποκειμένου άντιπαράθετε τον έαυτό του προς τό κίνημα αυτό. 'Ο δομισμός είναι αναμφίβολα ένας άντισταλινισμός. Κι όμως παραμένει από δική του έκλογή άποκομμένος από αυτές τις κοσμογονικές ανακατατάξεις. Κι έτσι καταλήγει νά γίνει ένας άντισταλινισμός πού διατηρεί μερικά από τά πιο έπιφοβα και άπωθητικά χαρακτηριστικά του συστήματος πού καταπολεμάει, μ' άλλα λόγια την άρνηση νά δεχθεί τή βάθυνση και την πλήρωση της ανθρώπινης προσωπικότητας, και τό θρησκευτικό σεβασμό της άξιοπρέπειας του άτόμου σαν τό μόνο άξιο λόγου τελικό σκοπό κάθε δομής, και πολύ περισσότερο της θεωρητικά τέλειας, δηλαδή του σοσιαλισμού.

Πιστός στις γενικές αυτές άρχές του δομισμού ό Πουλαντζάς άρνείται νά θέσει την πάλη για άτομικά δικαιώματα και τό σεβασμό της δημοκρατίας στό κέντρο της πολιτικής πάλης πού διεξάγεται σήμερα στις πιο άναπτυγμένες χώρες δυο και στην Έλλάδα. Γι' αυτόν ή άντιπροσωπευτική δημοκρατία δέν άποτελεί παρά την «ιδεολογία» μέσω της όποίας οι κυρίαρχες τάξεις έξασκούν την ήγεμονία τους. Μιά ιδεολογία πού έχει φυσικά κοινωνική λειτουργικότητα (δπως είδαμε πιο πάνω), παρ' όλα αυτά όμως ή κύρια άποστολή της είναι νά έξαιλεψει τις ταξικές άντιθέσεις πίσω από μία ψεύτικη πρόσωση έθνικής ένότητας.

'Η ώρωση αυτή έρχεται σε άντίθεση μέ τή βασική θέση του εϋρωκομμουνιστικού κινήματος -τουλάχιστον όπως την καταλαβαίνω- πού όρίζει ότι μέσα από την πάνδημη πάλη για την υπεράσπιση και την ουσιαστικοποίηση της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας και την επέκτασή της στην οικονομική σφαίρα, τό λαϊκό κίνημα όγκώνεται και δυναμώνει επιβάλλοντας όλο και πιο δυσμενείς συνδυασμούς στις άρχουσες τάξεις. 'Αποσπᾶ μεταρρυθμίσεις πού προοδευτικά θγαίνουν έξω από τή λογική του έκσυγχρονισμού της κεφαλαιοκρατικής τάξης πραγμάτων. Και πιο ουσιαστικά, άποκτά άντικτύπους και έρείσματα μέσα στον ίδιο τον κρατικό μηχανισμό άπομονώνοντας τά πιο άκραία στοιχεία, έτσι πού νά γίνεται πλέον δυνατή μία κατάληψη της έξουσίας από τις σοσιαλιστικές δυνάμεις μέσα από δημοκρατικές διαδικασίες. Γίνεται πλέον δυνατή μία έκλογική νίκη των σοσιαλιστικών κομμάτων, μία άλωση του κοινοβουλίου, πού δέν θά μπορεί νά άνταρπεί πραξικοπηματικά από τις άντιδραστικές δυνάμεις γιατί θά είναι κοινωνικά περικυκλωμένες και άπομονωμένες από τό καθολικό λαϊκό κίνημα πού θεριεύει πάνω στο αίτημα της πλήρους και βαθιάς δημοκρατίας σε όλα τά επίπεδα, την όποία παρ' όλη την προπαγάνδα τους δέν παρέχουν σήμερα οι κυβερνώσες τάξεις.

Μιά τέτοια κυβέρνηση θά προχωρούσε κάτω από την ώθηση της πάνδημης κινητοποίησης στον ουσιαστικό μετασχηματι-

σμό του κοινωνικού καθεστώτος, διατηρώντας άθικτο τό άντιπροσωπευτικό καθεστώς πού θά άποτελούσε αναγκαία συνθήκη για τή σύμπτυξη του κοινωνικού και του πολιτικού μετάποιοι άπ' όπου άντλεί τή δύναμή της. Μιά κυβέρνηση ριζικής άλλα γής πού προκύπτει από δημοκρατικές διαδικασίες θά προχωρούσε σταδιακά στην έπιβολή των σοσιαλιστικών σχέσεων ποι οι συνθήκες της χώρας επιτρέπουν, πάντα κάτω από τό δημοκρατικό πολίτευμα πού της έδωσε την εύκαιρία νά γίνει κυβερνητική έξουσία. Δέν φοβάται την άπόλυτα άκώλυτη έκφραση κάθε γνώμης και κάθε κριτικής, γιατί και ή ίδια μέσα άπὲ τέτοιες διαδικασίες χαλυδώνηκε και ώρίμασε για νά επιβάλει πλατιά τή δική της προοπτική, αρπάζοντας από τά χέρια των παλιών κυρίαρχων τάξεων τό λάβαρο της δημοκρατίας πού δέν μπορούν πια νά τό σηκώσουν.

'Η πολιτική δημοκρατία του κοινοβουλίου συμπληρώνεται σιγά σιγά μέ την οικονομική και κοινωνική δημοκρατία, ποί τοποθετούν στα χέρια των εργατών τό δικαίωμα και τή δύναμη νά άποφασίζουν και νά έπωφελούνται από τή λειτουργία της οικονομίας. Έτσι καλύπτει όλα τά επίπεδα δημόσιας ζωής. Παράλληλα όμως και ή ίδια ή κοινοβουλευτική δημοκρατία γίνεται πιο ουσιαστική, γιατί αίρεται ή υπέρογκη δύναμη των μονοπωλιστών πού νοθεύει την έκφραση της λαϊκής θέλησης. Στην άναπτυγμένη κεφαλαιοκρατία, άλλα και μέ ιδιαίτερα όξεια μορφή σε μία σειρά χώρες όπως ή Έλλάδα, ή τυπική δημοκρατία, αν και στα χαρτιά έχει παραχωρηθεί (κι αυτό μετά από όδυνηρούς άγώνες), στην πράξη όμως ποτέ δέν αφήνεται νά λειτουργήσει άνόθευτη. Πάντα άλλιώνεται ή καθολική ψηφοφορία μέ μία σειρά μεροληπτικά μέτρα και παρα-δομές πού διάζουν τό φρόνημα του λαού. 'Η κραυγή λοιπόν «δημοκρατία» άποτελεί μία από τις πιο σταθερές συνταγμένες της λαϊκής πάλης, επειδή έκφράζει άκριβώς αυτή τή συναίσθηση των καταπιεζόμενων στρωμάτων ότι ή δημοκρατία πού τους επιτρέπεται είναι λειψή και ύπό όρους, και στην τελευταία άνάλυση κυριαρχείται από τά μεγάλα υφρανωμένα συμφέροντα πού πλήττουν την τεράστια πλειοψηφία του λαού, ή όποία έτσι πρέπει νά έμποδισθεί από τό νά έκφρασθεί έναντίον τους. Στις σύγχρονες συνθήκες οι άρχουσες τάξεις άδυνατούν πλέον νά σταθούν πιστές στο σύνθημα πού έδωσε τέτοια όρμη στο έπαναστατικό κίνημα του άνερχόμενου άστισμού πού ποτέ δέν εκπληρώθηκε. Σήμερα ή γερασμένη άστική τάξη τρέμει τό ίδιο τό ιδεολογικό τζίνι πού αυτή έβγαλε μέσα από την μπουκάλα εδώ και λίγους αιώνες και κάνει ό,τι μπορεί για νά τό έξορκίσει. Και όταν δέν συγκατατίθεται στην άπρόκαλυπτη κατάλυση του κοινοβουλευτικού καθεστώτος, κάνει ό,τι της περνάει από τό χέρι για νά μήν άνταποκρίνεται τό άποτελεσμα των έκλογών στη γνήσια θέληση του συνειδητοποιημένου λαού.

'Όλα αυτά είναι πια κατανοητά από τό μέσο πολίτη, ό όποιος ξέρει πια ότι έξωθώντας τις σημερινές άρχουσες τάξεις νά μείνουν πιστές στο γράμμα και στο πνεύμα της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας τις αναγκάζει νά ύπογράψουν τό δικό τους ένταλμα θανάτου. 'Η γνήσια λειτουργία της δημοκρατίας, ή πλήρης έκτέλεση του προδομένου προγράμματος του άστισμού, ξεπερνάει στις μέρες μας τά όρια του κεφαλαιοκρατικού συστήματος. 'Όχι: οι καταπιεζόμενες τάξεις δέν άγωνίζονται σήμερα για καμία δικτατορία πού θά ξεθεμελιώσει δήθεν τό

δημοκρατικό καθεστώς, παρά αντίθετα για την τέλεια εφαρμογή χωρίς παραμορφώσεις και σε όλα τα επίπεδα της δημοκρατίας ζωής της δημοκρατίας που δεν εξυπηρετεί πια τα συμφέροντα των δυναστών τους. Η δημοκρατία αποτελεί σήμερα την αγωνιστική κραυγή των κυριαρχούμενων τάξεων, που μέσα από αυτήν ανεβάζουν την πάλη τους σε παλλαϊκό επίπεδο και προμηνύουν για πρώτη φορά την εγκαθίδρυση του γνήσιου, δηλ. του δημοκρατικού, σοσιαλισμού. Και με τον τρόπο αυτό ξαναγυρίζουν στην αρχική εμπνευση των ιδρυτών του μαρξισμού, που φαντάσθηκαν το κομμουνιστικό κίνημα σε πλήρη συνάρτηση με την πάλη για την καθολική τότε ψηφοφορία, σαν την άριστερά πτέρυγα του δημοκρατικού κινήματος. «Άριστερά» έπειδή άκριτως στοχεύει τον πλήρη εκδημοκρατισμό όλων των επιπέδων της δομής.

Η δημοκρατική λοιπόν ιδεολογία των μαζών σήμερα όχι μονάχα δεν τίς τυφλώνει ως προς τις αντιθέσεις — όπως θα περιέμενε κανείς από μία σωστή «ιδεολογία» — αλλά αντίθετα τίς ξεσκεπάζει σε ένα βαθμό χωρίς προηγούμενο, αφού βγάζει στο φως τη ριζική διάσταση ανάμεσα στα έργα και την επίσημη ιδεολογία της κυρίαρχης τάξης. Ο αγώνας πια διεξάγεται με στόχο να αναγκασθεί η κεφαλαιοκρατία να τιμήσει τίς ίδιες τίς αρχές της, πράγμα που είναι άνικανη να κάνει. Έτσι το ανερχόμενο λαϊκό κίνημα την αποπλίζει ιδεολογικά, της αφαιρεί κάθε πρόφαση δυναμικών παρεμβάσεων με τη δικαιολογία ότι οι σοσιαλιστικές δυνάμεις απειλούν την επιβολή κάποιας δικτατορίας, και δίνει εμπιστοσύνη στις πιο πλατιές καταπιεζόμενες μάζες να συσπειρωθούν γύρω από τα προοδευτικά κόμματα χωρίς να φοβούνται ότι αλλάζουν τον ένα με τον άλλο άνελεύθερο ζυγό, παρά με την ιδέα ότι αγωνίζονται για μία γνήσια διαπλάτυνση της ελευθερίας.

Ότι η κεφαλαιοκρατική έκδοξη και εφαρμογή της δημοκρατίας, ιδίως στις υστερότερες φάσεις, παραμένει τυπική και κολοδή, αυτό δεν όφειλεται στην ίδια τη φύση του Δημοκρατικού Ιδεώδους, που καθ' έαυτο αποτελεί μίαν από τίς πιο εύγενείς και υψηλόνοες κατακτήσεις του ανθρώπινου πνεύματος. Όταν οι καταπιεζόμενες τάξεις ξεσηκώνονται έναντιον του κυρίαρχου συνασπισμού δεν ξεσηκώνονται έναντιον της δημοκρατίας, αλλά έναντιον της παραμόρφωσης και της διακωμώδησης της δημοκρατίας από τούς κρατούντες. Ξεσηκώνονται για να διασώσουν τη δημοκρατία από τούς ύποκριτικούς της μονοπωλητές που έχουν καταντήσει οι χειρότεροι ύπονομευτές της. Οι επαναστατημένες μάζες δεν κατέχονται από καμία όργη προς τη δημοκρατία και έρωτα προς δήθεν σιδερένιες και μονολιθικές δικτατορίες (που είναι άνάθεμα για τον αληθινό σοσιαλισμό), επειδή ξέρουν ότι οι καταπιεστές τους έκαναν τό πάν να τούς την στερήσουν ως ένα σύστημα που στην τέλεια ύλοποίησή του απαιτεί τον έλεγχο της έξουσίας από την τεράστια πλειοψηφία του έθνους, μ' άλλα λόγια από τίς τάξεις που σήμερα κυριαρχούνται! Ο άφυπνισμένος λαός επαναστατεί άπέναντι στην αυταρχική και εγωιστική τάξη των μεγάλων κεφαλαιοκρατών που διόρισε τον ένατό της θεματοφύλακα της δημοκρατίας για να την εδνουχιζει και να την φαλκιδεύει άνενόχλητα.

Άρα όχι μονάχα δεν είναι η αντιπροσωπευτική δημοκρατία άσυμβίβαστη προς τό σοσιαλισμό, που ως «έπιστημονικό» σύστημα την καταργεί ως «ιδεολογία» και την άντικαθιστά με

κάποια (τί άλλο άραγε;) έπιστημονική δικτατορία, αλλά αντίθετα σύστοιχη με την ίδια του τη φύση. Πράγματι ό σοσιαλισμός θά μπορούσε κάλλιστα να όριστεί σαν τη δημοκρατία στην πιο πλατιά και βαθιά της μορφή. Έάν ό γνήσιος σοσιαλισμός σημαίνει τό «βασιλειο της ελευθερίας», μίαν άρμονική κοινότητα από αυτεξούσια άτομα που άλληλοσυνδέονται μη άνταγωνιστικά, τότε έξυπακούεται ότι κάθε άτομο και κάθε σύνδεσμος άτομων κατέχουν πια έξ όρισμού τό άπόλυτο δικαίωμα να καταγράφουν και να υπερασπίζονται κάθε ιδέα τους όσο παράδοξη κι όσο αίρετική, χωρίς λογοκρισία από κάποιο «έπίσημο» και άπολυτοποιημένο κράτος που δεν πρέπει τότε ούτε καν να ύπάρχει σαν έξουσιαστής και έκδιαστής συνειδήσεων.

Ο σοσιαλισμός οικειοποιείται όλες τίς πνευματικές, ήθικές και ύλικές κατακτήσεις του ανθρώπινου πνεύματος, και ή ιδέα της δημοκρατίας που πρώτοι έφάρμοσαν οι αρχαίοι Άθηναίοι αποτελεί μιά από τίς πιο λαμπρές. Και όχι μόνο τίς υιοθετεί, αλλά και τίς άξιοποιεί και τίς βαθαίνει, επειδή τούς αφαιρεί τό ταξικό τους υπόβαθρο, και τίς κάνει κτήμα του συνόλου. Άν κάποιος αυτοκαλούμενος σοσιαλισμός δεν είναι ικανός να τό κάνει αυτό, τότε δεν είναι σοσιαλισμός αλλά βαρβαρότητα.

Οί δομικές αναλύσεις του Πουλαντζά δεν άντανακλούν αυτές τίς ιδέες που βαθμαία κυρίαρχησαν στις τάξεις του άριστερου κινήματος στην Εύρώπη και άλλου. Γι' αυτόν ή δημοκρατία παραμένει ιδεολογία. Και παρατέρα άπ' αυτό, οι παραχωρήσεις του συνασπισμού έξουσίας προς τά κυριαρχούμενα στρώματα για τη διάσωση της ήγεμονίας του από επικίνδυνους κραδασμούς ποτέ δεν φτάνουν στο σημείο να «παραχωρηθεί ένα τμήμα έξουσίας» προς αυτά. Έδώ λοιπόν δεν προβλέπεται μιά τέτοια δλόπλευρη άνάπτυξη της λαϊκής πάλης που έξαναγκάζει τίς κυρίαρχες τάξεις να εγκαταλείψουν μερικά από τά όχυρά τους. Κατά κάποιο τρόπο ό έλεγχος του συνασπισμού έξουσίας πάνω στις έξελίξεις είναι άπόλυτος, ή ήγεμονία τους άσειστη και στεγανή, παρόλη την ένταση του λαϊκού άγώνα.

Παρ' όλη την έμφαση του δομισμού πάνω στην έσωτερική διαφορότητα του συνασπισμού έξουσίας, παρ' όλη την αστάθεια των ίσορροπιών και τη ρευστότητα των συμβιβασμών, παρ' όλη την κινητικότητα και την έπικοινωνία και άλληλεπίδραση των κοινωνικών και των πολιτικών σχημάτων, τό κράτος παραμένει έρμητικά κι άναμφίβολα τιμάριο των κεφαλαιοκρατών. Όλων των ειδών οι στρεβλώσεις και οι άναντιστοιχίες εξακολουθούν φυσικά να ίσχύουν. Άλλά παρ' όλα αυτά δεν μπορεί κανείς να δει πως άντανακλάται ή άνοδος του λαϊκού κινήματος και ή προοδευτική κατάκτηση θέσεων από αυτό στο έσωτερικό των δομών έξουσίας, σταδιακά έξαρθρώνοντας τίς σχέσεις και τούς μηχανισμούς που μέχρι τώρα επέτρεπαν την άνεμπόδιση κυριαρχία του κρατούντος συνασπισμού.

Πώς τότε πρέπει να φανταστούμε τό πέρασμα στο σοσιαλισμό κάτω από αυτές τίς συνθήκες; Άναμφισβήτητα πρέπει να ύπάρξει μιά ρήξη με τό παλιό. Άλλά πως διαφοροποιείται ή έννοια αυτή από τό στρατοκρατικό πρότυπο που έχει τόσο εύστοχα καταρρίψει ό δομισμός, εάν παραδεχθούμε ότι ό δημοκρατικός δρόμος δεν έπιτυγχάνει να διαβρώσει την κρατική έξουσία και τη βούληση των κυρίαρχων τάξεων να την υπερασπισθούν δυναμικά, κι ούτε να άποσπάσει τμηματικά ή να

οὐδτεροποιήσει μηχανισμούς πού βρίσκονταν πρὶν στὰ χέρια τους;

Ἐάν ἐπιπρόσθετα ὁ στρατός καὶ τὰ πανεπιστήμια λ.χ. δέν ἀποτελοῦν παρὰ μηχανισμούς κάτω ἀπὸ τὸν αὐστηρό καὶ ἀρραγῆ ἔλεγχο τῆς ἐξουσίας, ὁ πρῶτος γιὰ νὰ προβάλλει τὴ βία πού ἐκβιάζει τὴ συναίνεση, ὁ δεύτερος γιὰ νὰ ἐντάσσει ἰδεολογικά· καὶ ἐάν ἡ λαϊκὴ πάλῃ δέν ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ἐπιφέρει ἐσωτερικὲς χαλαρώσεις καὶ μετασχηματισμούς σ' αὐτούς τούς μηχανισμούς, τότε τί νόημα ἔχει νὰ μιλάει κανεὶς γιὰ τὸν ἐκδημοκρατισμό καὶ ἐκσυγχρονισμό τῶν πανεπιστημίων καὶ γιὰ τὴν ἔθνικὴ καὶ δημοκρατικὴ διαπαιδαγώγηση τῶν ἐνόπλων δυνάμεων *σάν ἄμεσα πραγματοποιήσιμα αἰτήματα*, κι ὄχι ἀπατηλά «αἰτήματα ζύμωσης» πού δῆθεν πραγματοποιοῦνται μόνο κάτω ἀπὸ τὸ σοσιαλισμό; Σέ τέτοια περίπτωση αὐτὸ πού χρειάζεται εἶναι ἀπλῶς καὶ μόνο ἡ «συντριβὴ» ἀπὸ τὰ ἔξω ἐκείνων τῶν δομῶν, καὶ τὸ ξαναχτίσιμό τους πάνω σέ τελείως νέες βάσεις κάτω ἀπὸ σοσιαλιστικὲς πλέον συνθήκες.

V. Ἡ ὕστερη διαφοροποίηση

Ὅπως γίνεται λοιπὸν φανερό, τὰ συμπεράσματα ἀπὸ τὴ λογικὴ ἐπέκταση τοῦ δομικοῦ προτύπου ὅπως τὸ διατυπώνει ὁ Πουλαντζᾶς ἔρχονται σέ διαμετρικὴ ἀντίθεση πρὸς τὸν τρόπο σκέψης τοῦ ἀνανεωτικοῦ μαρξισμοῦ. Naί μὲν ἡ «ρῆξη» δέν θά εἶναι μετωπικὴ καὶ στρατιωτικὴ κατὰ τὴ σταλινικὴ σύλληψη, ἀλλὰ παρ' ὅλα αὐτά, ἐπειδὴ ἡ δημοκρατία καὶ ὁ ἀνθρωπισμὸς εἶναι μονάχα «ἰδεολογίες» πού δέν μποροῦν νὰ χρησιμεύσουν γιὰ τὴ συσπείρωση τῶν πλατύτατων στρωμάτων καὶ πρέπει νὰ ἀφαιρεθοῦν, ἡ ρῆξη θά πρέπει νὰ διατηρήσει ἀναπόδραστα κάποιον καταστροφικὸ καὶ σεισμικὸ χαρακτήρα. Ἐπανάσταση σημαίνει κάποιου εἶδους «συντριβὴ», ὅσο κι ἂν μὲν ἀκαθόριστο τὸ περιεχόμενο αὐτοῦ τοῦ ὄρου. Ki ἂν τὸ καλοσκεφτοῦμε αὐτὸ εἶναι ἀπόλυτα λογικὸ: χωρὶς τὴν ἐπιμονὴ στὴ δημοκρατία καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀτόμου, μονάχα μιά *μειοψηφία* τοῦ ἔθνους συσπειρώνεται γύρω ἀπὸ τὴ σοσιαλιστικὴ πρωτοπορία. Αὐτὴ ἡ μειοψηφία συνεπῶς χρειάζεται πρᾶγματι νὰ ὀργανώσει κάποιου εἶδους στρατιωτικὴ ἐφοδο, γιὰ νὰ «συντρίψει» ἀπὸ τὰ ἔξω τίς δομὲς ἐξουσίας. Αὐτὴ ἡ ἀντίληψη ὅμως δέν εἶναι στὴν τελευταία ἀνάλυση παρὰ μιά *βελτιωμένη ἐκδοχὴ* τοῦ σταλινικοῦ προτύπου.

Αὐτὸ εἶναι τὸ οὐσιαστικότερο δῆλημα πού ταλανίζει πρακτικὰ τὸ μαρξιστικὸ δομομό, ἰδίως ὅταν γίνεται παιχνίδι στὰ χέρια ἐκείνων πού ὅτε τὴν πολιτικὴ μὀρφωση καὶ ἐμπειρία ὅτε τὴν ἄγωνιστικὴ σεμνότητα τοῦ Πουλαντζᾶ ἔχον ποτέ. Naί μὲν οἱ δομοστὲς θεωρητικὰ συντάσσονται μὲ τὴ «γενικὴ» πολιτικὴ κατεύθυνση τῶν ἀνανεωτικῶν κομμουνιστικῶν κομμάτων, στὴν πράξη ὅμως ἀσκοῦν ἐξοντωτικὴ κριτικὴ τῆς στρατηγικῆς καὶ τῆς τακτικῆς τῶν ἡγεσιῶν τους, μὲ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι εἶναι παραδομένες σέ «δεξιὲς φιλελεύθερες» αὐταπάτες. Οἱ δομοστὲς λοιπὸν κατατάσσονται στὴ λεγόμενη «ἀριστερῆ» – καὶ μειοψηφοῦσα – πτέρυγα τοῦ ἀνανεωτικοῦ κινήματος τῆς ἀριστερᾶς. Ἡ ἐσωτερικὴ αὐτὴ διαπάλη συνέβαλε πολὺ στὴν ἀδυναμία τοῦ ἀνανεωτικοῦ κινήματος στὴν Ἑλλάδα νὰ ἐκμεταλλευτεῖ τὸ ἀρχικὸ του προβάδισμα καὶ νὰ κυριαρχήσει μέσα στὸν ἀριστερὸ χῶρο.

Ἐδῶ ἀναφύεται τὸ πρόβλημα τῶν ὑστερότερων γραπτῶν τοῦ Πουλαντζᾶ, ὅπου παρατηρεῖται μιά ἐξέλιξη ἀντίληψων. Ἀρχίζει πιά νὰ καταφέρεται ἐναντίον τῆς «κρατολατρίας» πού ἔχει παραμορφώσει τὴ μαρξιστικὴ σκέψη καὶ πρακτικὴ. Παράλληλα διατυπώνει τὴ θέση ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς πού ἔρχεται θά εἶναι δημοκρατικὸς ἢ δέν θά εἶναι σοσιαλισμὸς.

Αὐτὲς οἱ ἀνησυχίες δείχνουν μιά νεοκεντριζομένη εὐαισθησία ἀπέναντι στοῦ αἴτημα γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀτόμου, καὶ τὴν ἐπιθυμία του νὰ καταλύσει τὴν τυραννίαν ὀποιασδήποτε δομῆς. Ἔτσι μποροῦμε νὰ πούμε ὅτι ὁ Πουλαντζᾶς πλησίασε τὸ κύριο ρεῦμα τοῦ ἀνανεωτικοῦ μαρξισμοῦ, ἂν καὶ ποτέ δέν ἐγκατέλειψε τὴν ἀντίθεσή του πρὸς τὸ «φιλελεύθερο» ἀνθρωπισμό. Τὸ θέμα εἶναι βέβαια ἂν οἱ τελευταῖες αὐτὲς διαπιστώσεις μποροῦν νὰ ἐνωματωθοῦν ἁρμονικὰ μέσα στοῦ δομικὸ πρότυπο ὅπως διαμορφώθηκε κατὰ τίς πρωτότερες φάσεις τῆς σκέψης του.

Τὸ πρόβλημα εἶναι μεγάλο καὶ δέν ἐξαντλεῖται ἐδῶ. Πάντως συνοπτικὰ νομίζω ὅτι αὐτὴ ἡ ἐνωμάτωση δέν εἶναι ἀδύνατη, ὑπὸ τὴν προϋπόθεση φυσικὰ ὅτι ἡ ἀντιπροσωπευτικὴ δημοκρατία θά πάψει νὰ χαρακτηρίζεται ὡς ἰδεολογία πού αἰρεται ἀπὸ τὸ «ἐπιστημονικὸ» σύστημα τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἐάν ὁ σοσιαλισμὸς πρέπει νὰ εἶναι δημοκρατικὸς, ἀπὸ αὐτὸ ἔπεται ὅτι ἡ δημοκρατία ἀποτελεῖ μόνιμο καὶ ἀξεπέραστο πλαίσιο τοῦ δημοσίου βίου. Πρέπει ἐπιτέλους νὰ ἐγκαταλειφτεῖ αὐτὴ ἡ ψεύτικη ἀντιπαράθεση (ἀστικῆς) δημοκρατίας καὶ (προλεταριακῆς) δικτατορίας, πού ἔχει ἀποξενώσει ἀπὸ τὸ σοσιαλιστικὸ κίνημα τὴν τεράστια πλειοψηφία τοῦ λαοῦ, καὶ κάνει τὸ μαρξισμό νὰ ἐμφανίζεται ὡς σύστημα ὀλοκληρωτικῶν ἰδεῶν. Παράλληλα μὲ μιά γνήσια ἱστορικὴ ἀνάλυση θά πρέπει νὰ γίνον κατανοητὲς οἱ συνθήκες πού ἀνέδειξαν τὸ πρόβλημα τῆς δημοκρατίας ὡς τὸν κόμβο τῆς ἐκάστοτε πολιτικῆς συγκυρίας στὴν Ἑλλάδα. Ἀναγνωρίζοντας τὴν ἀναγκαιότητα τῆς δημοκρατικῆς μετάβασης πρὸς τὸ σοσιαλισμό, θά γίνει κατόπιν δυνατό νὰ διατυπωθεῖ σέ ὀργανικὴ σύνδεση μὲ τὴν προηγούμενη ἱστορικὴ ἐμπειρία τὸ ἀπαραίτητο τῆς πολυφωνικῆς καὶ πολυκεντρικῆς δημοκρατίας καὶ κάτω ἀπὸ τὸ σοσιαλισμό.

Ἐνα τέτοιο ἐγχείρημα κάνει ἀναγκαῖα μιά σοβαρὴ ἀναθεώρηση τοῦ δομικοῦ προτύπου ὅπως ἔχει μέχρι τώρα διατυπωθεῖ. Ἀπαιτεῖ τὴ διάθεση νὰ εἰσαχθοῦν μέσα στὶς δομικὲς ἀναλύσεις οἱ παράμετροι πού μέχρι τώρα ἀγνοοῦνταν. Πάνω ἀπ' ὅλα ἀπαιτεῖ τὴν ἐγκατάλειψη τῆς στείρας καὶ δογματικῆς πολεμικῆς ἐνάντια στοῦ «δεξιό» ἀνθρωπισμοῦ πού χαρακτηρίζει τὸ δομομό, καὶ ἰδίως τίς πιά «ἐκκλαϊκευμένες» καὶ ἄμεσα πολιτικὲς χρήσεις του.

Γιὰ νὰ ἀνακεφαλαιώσουμε τὰ συμπεράσματά μας: ἡ δομικὴ ἀνάλυση τοῦ πολιτικοῦ ἐπιπέδου ἀπὸ τὸν Πουλαντζᾶ ἀποτελεῖ πολὺτιμη μέθοδο γιὰ μίαν ἐπιστημονικὴ τομὴ καὶ ἐπιτυχημένη παρέμβαση στὴν ἰσχύουσα συγκυρία. Μᾶς φέρνει πίσω στὶς βασικὲς ἀρχὲς πού καθύβησαν τὴ σκέψη τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ Λένιν. Ὑπογραμμίζει τὴν ἀντι-δογματικὴ φύση τοῦ μαρξισμοῦ. Κάθε διαμόρφωση συγκεκριμένης πολιτικῆς, μὲ σκοπὸ νὰ ἔχει ἀπτεῖς ἐπιδράσεις πάνω στὴν ὑφὴ τοῦ πραγματικοῦ, καὶ κάθε ἐπιστημονικὴ τομὴ τῆς ἐμπειρίας ἐμπεριέχει ἀπαραίτητα τὴ δομικὴ διάσταση.

Ὁ Πουλαντζᾶς μᾶς θυμίζει ὅτι οἱ ἀναλύσεις τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ Λένιν ἐρεῖδονταν πάνω στὴ γνώση τοῦ πλέγματος ὑλικῶν

καί ιδεολογικῶν δυνάμεων πού μόρφωναν τήν πολιτική φυσιογνωμία τῆς ἐποχῆς τους. Καί μέ βάση τή ρεαλιστική ἀξιολόγηση τῶν ἀντικειμενικῶν δεδομένων κατάληξαν σέ συμπεράσματα τόσο πρωτότυπα, πού νά φαντάζουν «αίρετικά». Οἱ ἐννοίες τῆς ἀνισόμερης ἀνάπτυξης καί τῆς ἀσύμμετρης λειτουργίας τῶν ἐπιπέδων ἀποτελοῦν κλειδιά γιά τήν κατανόηση τῶν θεμελιωτῶν τοῦ μαρξισμοῦ. Μέ τόν τρόπο αὐτό ἡ δομική μέθοδος παρακάμπτει πράγματι τήν καταστροφική σταλινική κληρονομιά τῆς πολιτικῆς σάν συνθηματολογίας, ἀπορρίπτει τόν κενολόγο δογματισμό καί ἐπιστρέφει στίς γνήσιες πηγές τῆς σοσιαλιστικῆς σκέψης.

Ἐπί τήν ἄλλη μεριά δέν πρέπει νά μᾶς διαφεύγουν οἱ ἐγγενεῖς ἀτέλειες τοῦ δομικοῦ προτύπου, ὅταν μεταβάλλεται ἀπό πολύτιμη μεθοδολογική ὑπόμνηση σέ πολιτικό δόγμα βασισμένο στόν ἄκρατο ἀντι-ιστορισμό καί ἀντι-ανθρωπισμό. Στό λογικό τους τέρμα οἱ ἐννοίες αὐτές ἀντιστρατεύονται ἐπίσης τό κεντρικό νόημα τοῦ μαρξισμοῦ, καί ἐπί πλέον διαιωνίζουν μερικές δλέθριες πρακτικές τοῦ σταλινισμοῦ.

Ἡ δομική μέθοδος πρέπει πρῶτα ἀπ' ὅλα νά ἐφαρμοστεῖ στή συγκεκριμένη περιγραφή κοινωνικῶν σχηματισμῶν. Δέν πρέπει νά παραμεῖνει ἀφηρημένος κανόνας ἀλλά νά ἐπενδυθεῖ δημιουργικά μέ σάρκα ἀπό τήν ἱστορική ἐμπειρία τῶν διαφόρων λαῶν. Χρειαζόμαστε μιά σειρά ἀπό ἔργα τοῦ τύπου *18ης Μπρυμαίρ* (στό ὁποῖο κυρίως βασίζει ὁ Πουλαντζᾶς τήν ἐρμη-

νεία του) πού νά καλύπτουν σημαντικές καμπές τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδας ἢ ὁποιοῦ ἄλλου τόπου. Κάτι τέτοιο λείπει καί ἀποτελεῖ τό ἀπαραίτητο πρῶτο βῆμα.

Ἄλλά γιά νά ολοκληρωθεῖ αὐτή ἡ ἐφαρμογή κάτι παραπάνω εἶναι ἀναγκαῖο: πρέπει νά τῆς δοθεῖ τό ἱστορικό βάθος καί ἡ ἱστορική προοπτική στήν ὁποία ὑστερεῖ, χωρίς φυσικά νά πέσουμε ξανά στό λάκκο τῶν χυδαίων σχηματοποιήσεων.

Οἱ δομιστές προσπάθησαν νά μᾶς ἐρεθίσουν νά ξαναπάρουμε συναίσθηση τοῦ ἐαυτοῦ μας σάν ὑπεύθυνα πολιτικά ἄτομα μέσα στό ἔθνικό μας καί κοινωνικό μας περιβάλλον. Μᾶς κέντρισαν νά καταγράψουμε καί νά ἀλληλοσχετίσουμε ὅλες τίς ἀντιθέσεις, τίς ἐπιθυμίες, τίς ἀνάγκες, τά ὄνειρα πού δένονται καί συγκροτοῦν τόν ὀρίζοντα τῆς ἐμπειρίας μας σάν ζωντανά καί συγκεκριμένα ὄντα.

Καί ἐγώ λέω ὅς πάρουμε στά σοβαρά αὐτή τήν προτροπή τους, ἐπεκτείνοντας τή μελέτη μας ἀκόμα καί στό ὕλικο πού ἐκεῖνοι δίστασαν νά χειρισθοῦν. Ἄς ἀποκτήσουμε συνείδηση τῶν καταβολῶν μας σάν ἀτόμων καί σάν ἔθνους, σπουδάζοντας καί κατανοώντας τήν ἱστορία μας καί ἐπεξεργαζόμενοι εὐφάνταστα καί δημιουργικά τό ἀτίμητο πολιτιστικό καί πνευματικό ὕλικο πού μᾶς κληροδότησε τό μακράϊωνο πάθος τοῦ λαοῦ μας.

Ἄπριλιος 1980

ΔΙΑΒΑΣΤΕ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

- Ἄρθρα
- Ρεπορτάζ
- Βιβλιογραφίες
- Κριτικές
- Συνεντεύξεις
- Τά best-seller τοῦ μήνα
- Βιβλιογραφικό Δελτίο
- Κριτικογραφία

ΔΙΑΒΑΣΤΕ

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

μηνιαία ἐπιθεώρηση

Κέκροπος 2, τ.τ. 119,
τηλ.: 32.45.332

- Πολιτική καί κοινωνική κριτική
- Ἐπιστημονικά δοκίμια
- Θεωρητικές ἐπεξεργασίες
- Προβλήματα σοσιαλισμοῦ
- Διεθνή πολιτικά θέματα
- Βιβλιοκρισία

Κυκλοφορεῖ στό περίπτερο
καί τά βιβλιοπωλεῖα

Ἡ εἰκονογράφηση πού ἀκολουθεῖ ἔγινε εἰδικά γιά τά «Σύγχρονα Θέματα» ἀπό τήν Χρύσα Ρωμανοῦ μέ ἀφορμή τήν δημοσίευση τοῦ ἀρθροῦ τοῦ Φ. Ἀποστολόπουλου.

